

Litteraturgranskningar

TAREKEGN ADEBO: *Ideological Trends in the Political Thinking of the Developing Regions: The Case of Sub-Saharan Africa*. Lund 1982.

Tarekegn Adebos avhandling avser att ge ett panorama över de senaste årtiondenas politiska idéer i Afrika. Han inriktar sig på de författande politikerna, vilka grupperas i fyra kategorier från höger till vänster. Den första kategorin är de moderata reformisterna, "those who advocate superficial changes in the existing relations of their country to imperialism and with regard to internal socio-economic structures". Denna grupp företräds i avhandlingen av Ndabaningi Sithole, en politiker i Rhodesia-Zimbabwe med växlingsrik karriär. Den andra kategorin är de radikala reformisterna, "those who advocate radical reforms both in terms of external relations and international structures, but lack a consistent revolutionary line of thinking". Till denna grupp räknas bland andra Julius Nyerere men den skribent som utvalts som analysobjekt är Kwame Nkrumah, under perioden före den statskupp som avlägsnade honom från makten i Ghana. Nkrumah i exil bekände sig alltmer till marxism-leninismen, vilket torde ligga bakom Adebos alternativa beteckning på de radikala reformisterna: "revolutionary democrats of an earlier stage". Den tredje kategorin är de revolutionära demokraterna från ett senare skede "those who consistently reveal the influence of Marxist methodology in their analysis, and clearly tending to advance towards socialism". Företrädare för denna grupp är Amilcar Cabral, ledaren för den nationella befrielseströrelsen i Guinea-Bissau. Den fjärde kategorin slutligen består av dem, som bekänner sig till den "vetenskapliga socialismen", "those forces which have definitely taken the Marxist-Leninist ideology as their guide". Denna grupp företräds av A Lerumo, pseudonym för en ledande funktionär inom det sydafrikanska kommunistpartiet.

För en recensent är det frestande att också se Adebos avhandling som ett panorama över de svårigheter som hör samman med statsvetenskaplig idéanalys.

Den första svårigheten gäller representativiteten. Författaren pekar i inledning på hur kaotisk den politiska

bilden i den tredje världen är. Han ställer sig uppgiften att ta reda på vart utvecklingen är på väg, "which way the trend is heading". En av de bästa metoderna att uppnå det syftet vore enligt Adebos att analysera det ideologiska innehållet i de politiska idéer "som dominerar dessa regioner".¹

Man kan sätta frågetecken redan inför påståendet att idéanalys är en av de bästa metoderna när man vill göra politiska prognoser. Framför allt måste man ifrågasätta om de politiska idéer som presenteras i boken verkligen "dominerar" den afrikanska kontinenten. Flertalet länder i Afrika torde styras av olika slags militärregimer. En ideologisk analys av de idéer som dominerar Afrika, i någon av ordets rimliga meningar, borde alltså snarare inriktas på dessa regimer.² Det skulle naturligtvis medföra att anspråken på ideologisk finess och komplexitet finge reduceras avsevärt i flertalet fall.

Nu nämns militärregimerna endast en gång i avhandlingen, innan författaren går över till att konstruera sina ideologiska kategorier. Att grupperingen följer höger-vänsterskalan har redan framgått. Grupperingen blir samtidigt i huvudsak kronologisk: de tidiga moderata reformisterna från 50-talet följs av allt radikalare ideologier. Ingen läsare i avhandlingen svävar i tvivelsmål om att författaren här anser sig ha blottlagt en historisk tendens, en utveckling från det felaktiga och falska mot det sanna och riktiga.

Varje forskare som söker systematisera sitt material utsätts för frestelser när aktörerna skall inordnas i fack och kategorier. Representativetsproblemet dyker här upp i en annan gestalt, först vid urvalet av den eller de aktörer som skall företräda resp kategori och sedan i urvalet av de texter som skall representera författarens ståndpunkt.

Båda problemen illustreras i avhandlingen. Författaren har haft svårt att finna en fullödig afrikansk marxist-leninist. Den ovan nämnde A Lerumo är en nödlösning. Vad Lerumo skrivit är inte en politisk traktat i vanlig mening utan en officiös historik över det sydafrikanska kommunistpartiet. Den är närmast en materialsammanställning och innehåller ytterst litet av självständig

analys eller egna synpunkter. Det som i avhandlingen presenteras som Lerumos åsikter är i de flesta fall ståndpunkter som någon gång under åren 1921–1971 intagits av det sydafrikanska kommunistpartiet. Avhandlingsförfattaren presenterar på fullt allvar, som en av "A Lerumos" ståndpunkter, ett projekt att bilda en "världskommun" i vilket den sanna jämlikheten skall förverkligas. En kontroll i källan visar att idén härrör från ett manifest antaget i Kapstaden den 30 juli 1921, under tydligt inflytande av Kominterns dåtida retorik.²

Författaren har, när Lerumos resolutionsmaterial inte räcker till, fyllt en del luckor med citat från den etiopiska revolutionsregimen och ett par andra marxistiska auktoriteter.

Ett tredje problem härrör från svårigheten att förena systematisk framställning med kronologisk. Jag menar att den systematiska ansatsen i avhandlingen är ett plus. Å andra sidan medför systematiken bestämda risker, åtminstone när de författare man studerar har genomgått en lång och komplicerad idéutveckling. I Adebos avhandling finns två sådana exempel, Sithole och Nkrumah. Sithole har en kristen bakgrund som lärare vid en missionsskola och hans första politiska skrifter från 50-talet pläderar för afrikansk frigörelse med kristet-humanitära argument. Under 70-talet hann Sithole alliera sig med både biskop Muzorewa och Robert Mugabe och framstod enligt en handbok som "one of the most vigorous advocates for guerilla warfare". Avhandlingsförfattaren har emellertid inte behandlat Sitholes skrifter från denna senare period, varigenom Sitholes infogande i kategorin "moderata reformister" blir mera plausibelt.

Liknande, men ännu större svårigheter erbjuder naturligtvis Nkrumah, vilken under sin långa politiska karriär hann inta snart sagt varje tänkbar politisk ståndpunkt. Författaren kunde avsevärt ha underlättat sin uppgift genom att (liksom i fallet Sithole) skilja på olika perioder i Nkrumahs idéutveckling. Man kan urskilja åtminstone tre sådana perioder; tiden fram till Ghanas självständighet 1957; mellanperioden fram till 1961, då den socialistiska orienteringen blev uttalad, samt tiden efter avsättningen 1966, då Nkrumah i landsflykten författade militanta skrifter i maoistisk anda. Nu delar läsaren författarens förvirring inför mångfalden av ståndpunkter.

Bristen på periodisering inom den systematiska ramen är alltså enligt min mening en av de påtagliga bristerna i avhandlingen.

Här må tilläggas att Nkrumahs politiskt-filosofiska huvudverk "Conscientism" från 1964 – avfärdas på sammanlagt två rader i avhandlingen,⁴ vilket knappast är att rekommendera i en skrift med idéanalytiska anspråk.

En fjärde svårighet är den välkända frestelsen att pressa eller anpassa tolkningen av materialet till att passa de uppställda kategorierna. Denna frestelse finns för alla, men tilltar uppenbarligen om forskaren, samtidigt är ideologiskt troende. Adebos faller alltför ofta för frestelsen och övertolkar citat, fraser eller enstaka ord. Här skall ges två exempel.

Tre gånger återoppar författaren Nkrumahs användning av uttrycket "the chiefs and the people", bl a för att belägga Nkrumahs vacklan mellan "liberal radicalism and socialism".⁵ Att Nkrumah vacklat även mellan dessa ståndpunkter skall inte bestridas, däremot användningen av just detta belägg. Uttrycket "the chiefs and the people" förekommer ofta i Nkrumahs självbiografi, som går fram till självständighetsproklamationen 1957. Den är av allt att döma en konstitutionell formel som användes i Guldkusten på denna tid och det är helt naturligt att denna formel används i tal och skrivelser av Nkrumah, som då var Guldkustens regeringschef.

På motsvarande sätt pressas över all måtta ett uttalande av Sithole att kolonialismen i Afrika har frambragt "a vigorous spirit of progressive competition in all walks of life".⁶ Meningen återfinns i ett kapitel som handlar om hur den koloniala epoken skapat materiella och intellektuella förutsättningar för den afrikanska nationalismen och självständighetsrörelsen. Sithole syftar i sammanhanget närmast på tillkomsten av kommunikationer och massmedier. Avhandlingsförfattaren får detta citat att innebära ett ideologiskt ställningstagande till förmån för "individual free enterprise and competition" vilket senare blir underlag för att klassificera Sithole som "clearly ... in line with a tradition of capitalist economic thought" och för att falsifiera dennes uttryckliga bekännelse till den afrikanska socialismen som ekonomiskt system.⁷

Med en smula källkritisk ambition, i det senare fallet även en viss kännedom om dialektiskt tänkande, hade författaren kunnat undgå dessa fallgropar.

Jag har tidigare framhållit den systematiska uppläggningsen som en förtjänst. Den systematik författaren har valt är dock ingalunda alltid klagörande. I en statsvetenskaplig avhandling kunde man vänta sig en rubrik som tillät en samlad diskussion av skribenternas syn på det politiska styrelseskicket. Så är emellertid inte fallet. På så sätt lyckas författaren helt undvika att nämna enpartisystemets införande i Ghana och Nkrumahs plädering för detta. Å andra sidan finner man Sitholes resonemang om styrelseskicket splittrat under tre olika rubriker/analyskategorier: "rejected and desired values", "organisation" och "human element".⁸

Man kunde här tillfoga att valet av ideologiska huvudkategorier, som redovisades i inledningen ovan, uppen-

barligen har bidragit till att författaren undvikit att behandla de för närvarande politiskt intressantaste nya regimerna i Angola, Moçambique och Etiopien, som i forskningen nu kallas "den andra vågen" av socialism i Afrika. Avhandlingen hade då mycket bättre kunnat göra tjänst som översikt av afrikanskt politiskt tänkande.

Slutligen några reflexioner om det olämpliga i att i en idéanalytisk undersökning konstruera analyskategorier och begrepp tagna från en befintlig politisk ideologi, i synnerhet den som man själv råkar bekänna sig till. Eftersom argumenten av och till synes falla i glömska rekapituleras de här.

För det första införs ett moment av godtycklighet i forskningsprocessen. Begreppsapparaten utformning blir beroende av forskarens egna ideologiska preferenser, i stället för att ta hänsyn till tidigare forskning och till gängse metodregler. Därmed uppstår också ett slags slutet system, i vilket analyskategorier och begrepp blir självbegränsande i förhållande till materialet. Man kan också uttrycka det så att falsifiering av utsagor försvaras i hög grad och egentligen blott leder till en ideologisk debatt mellan författare och kritiker. Idékritiken, slutligen, som är en så viktig del av forskarens arbete, blir en tämligen poänglös ideologiskt grundad kritik, som i svårartade fall drar ned en undersökning till den politiska pamflettens nivå.

Adebo har för sin del haft den officiella sovjetiska marxismen-leninismen som rättesnöre. Med samma självtagna rätt skulle emellertid andra författare, med andra ideologiska glasögon kunna skriva "sin" historik, teckna "sitt" panorama över den afrikanska kontinentens idévärld. En troende anhängare till f kejsaren Bokassa, en "afrikansk feminist" eller varför inte en sydafrikansk nationalist och rasist – alla skulle de kunna tolka materialet efter sitt oangripbara skön – och med gott hopp om att få produkten godkänd som akademisk avhandling.

I föreliggande fall kan kritiken mildras därför att den ideologiskt präglade inledningen aldrig riktigt fullföljs i de följande kapitlen, utan mera har dekorativ prägel. Det är relativt lätt för en uppmärksam läsare att se var felkällorna finns. Obestriddigt är emellertid att avhandlingen, som uttrycket brukar lyda, skulle ha vunnit på en ytterligare seminariebehandling.⁹

Reidar Larsson

Noter

¹ Adebo, s 1.

² "In fact, next to attaining independence itself, military takeovers have been the most wideley expe-

rienced political phenomenon in the last 20 years of African history. Ironically enough, few observers of independence in Africa either studied the military or predicted the massive involvement in the political life of the new states. Most observers of the African scene concentrated on the political leaders who had emerged as the founding fathers . . . the Nkrumahs, the Tourés, the Sengors and the Nyereres." Christian P Potholm, *The Theory and Practice of African Politics*, Englewood Cliffs 1978, s 197.

³ A Lerumo, *Fifty fighting years*, London 1971, s 117 ff (Appendix II), Adebo, s 165.

På liknande sätt attribueras artiklar och annat partimaterial till Lerumo i noterna 40–42 s 167 och 45–48 s 168.

⁴ "Nkrumah's philosophy expounded in his 'Scientism', is another source of confusion that stands against the claim of scientific socialism." Adebo, s–107.

⁶ "Colonialism has engendered a vigorous spirit of progressive competition in all walks of life, and this, among others, is the legacy that colonialism has, wittingly or otherwise, bequeathed to Africa." Sit-hole, *African Nationalism*, Cape Town 1959, s–71.

⁷ Adebo, ss 69. 71. 72.

⁸ Adebo, ss 67–69. 77–78 samt 78–80.

⁹ Avhandlingen innehåller också skriv- och stavfel, som i ett tiotal fall gör läsaren osäker om meningarnas betydelse.

GUNNAR ERIKSSON: *Västerlandets idéhistoria 1800–1950*. Stockholm: Gidlunds förlag 1983.

Alla som något sysslat med den politiska idéhistorien vet vilken övermäktig uppgift det är att kondensera det överväldigande stoffet till något som är begripligt och läsbart. Verklighetens symfoni förvandlas snabbt till en i dubbelt tempo framför katalogaria, i synnerhet om lärostoffet skall passa in i nutidens strömlinjeformade statskunskapskurser. Den avund man då kan känna inför kollegerna i ämnet idéhistoria förvandlas snabbt till en häftig medkänsla inför den uppgift, som definieras i titeln i Gunnar Erikssons bok *Västerlandets idéhistoria 1800–1950*. Idéhistoria innefattar nämligen, med Gunnar Erikssons upsaliensiska definition av ämnet, också de vetenskapliga disciplinernas framväxt och utveckling. Hur stor uppgiften är framgår av den ambition som Gunnar Eriksson deklarerar i förordet, "att ge en översikt över hur filosofi, human- och socialvetenskaperna, naturvetenskaperna och det allmänna tankelivet samverkar till att skapa de världsbilder och de livsåskådningar som format Västerlandets kultur under den behandlade, viktiga epoken".

I bokens register finns ca 500 namn uppräknade. Av dem är 40 namn sådana som på ett eller annat sätt brukar omnämnas i framställningar av de politiska idéernas historia. Skall man strikt hålla sig till perioden 1800–1950 blir antalet sådana namn ca 30.

Så stort, eller så litet, skulle alltså det politiska tänkandets bidrag till den allmänna idéutvecklingen vara, enligt idé- och lärdomshistoriens taxering. Som statsvetare är man naturligtvis angelägen att yrka på en högre andel, men en utomstående vetenskapsmans avvägning är otvivelaktigt intressant. Ännu mera tankeväckande är det faktum att ingen statsvetare finns omnämnd i boken. Inte heller själva ämnet statskunskap eller den statsvetenskapliga forskningen har hävdat sig i konkurrens om utrymme i Gunnar Erikssons bok. De väsentliga insatserna under 1900-talet på vår vetenskapssektor tillskrivs psykologin och sociologin. Men vilken statsvetare är efter seriöst övervägande beredd att argumentera för att denna bedömning är felaktig eller ogrundad?¹

Den milda, men dock kritiska känsla som kvarstår efter läsningen av Gunnar Erikssons bok, berör egentligen inte frågan om avvägningen av stoffet mellan olika författare och vetenskapsgrenar. Den hör mera samman med avvägningen mellan referat av olika filosofiska och vetenskapliga resonemang, contra diskussion av utvecklingslinjer och synteser. Om vi återvänder till Gunnar Erikssons deklaration i förordet så ger boken förvisso utmärkta översikter av vad som sagts och diskuterats inom filosofi, humaniora och inte minst naturvetenskap. Den naturvetenskapligt obehövande får utmärkta elementarkurser i fysik, kemi, biologi osv. Men allt detta skall tjäna syftet att nå fram till "de världsbilder och de livsåskådningar som format Västerlandets kultur". När det gäller innehållet i dessa världsbilder och livsåskådningar lämnas läsaren ganska mycket åt sig själv.

I bokens 1800-talsdel får vi dock en översikt av "idéerna i industrialismens samhälle". Gunnar Eriksson diskuterar tre "attityder" som han anser karaktäristiska för och dominerande i 1800-talets samhälle: framstegstanken, sekulariseringen och nationalismen. Kring dessa nyckelord skulle otvivelaktigt en mycket spännande framställning kunna byggas upp. Man skulle med andra ord önska att de fungerade som ledtrådar i framställningen av seklets brokiga idéstrider och inte bara som bakgrund. Och, frågar man sig, hör inte folksuveräniteten och den politiska jämlikhetstanken med lika stor rätt till de ledande idéströmningarna i industrialismens samhälle?

I inledningen uttrycks en historiematerialistisk ambition, som dock knappast präglar själva framställningen.

¹ En tröst kan det dock vara att även nationalekonomerna hör till de uteslutnas krets.

Författaren själv konstaterar att det existerar "för många mellanled mellan materiella och ekonomiska skeenden å ena sidan och teorier å den andra för att sambanden i detaljerna skall framstå som uppenbara", likaså att teorierna oftast ligger "längst från sina materiella grundorsaker". Gunnar Eriksson är inte den förste idéhistoriker som tvingats till detta konstaterande. Den övertygelse som bär upp skildringen är inte heller att Västeuropas idéhistoria är dess klassintressens. Tvärtom, det är naturvetenskapen, de naturvetenskapliga teorierna, som utgör den stora produktivkraften. Efter läsningen av Gunnar Erikssons verk känner man sig också övertygad om att det är så, åtminstone vad beträffa vår allmänna världsbild och vårt sätt att tänka och argumentera. Men gäller detsamma om våra livsåskådningar? För att ta ett nutida exempel: Ekologin som naturvetenskaplig disciplin uppstod efter år 1880. Finns det något mer än en verbal likhet mellan denna vetenskap och den ekologiska idéströmning som uppstått på 1980-talet? Hör den inte snarare till de romantiska, anti-rationalistiska vågor av civilisationskritik som med viss regelbundenhet övergått västerlandet?

Romantikens idévärld hör till Gunnar Erikssons specialområden. Därför är det extra synd att han valt att sätta punkt vid år 1950. Förvissa kunde många fruktbara paralleller ha dragits mellan det tidiga 1800-talets romantik och de idéer som florerade vid västerlandets universitet efter året 1968, och då inte bara på studentmöten utan än mera inom de samhällsvetenskapliga disciplinerna. Måhända har författaren trots allt, med en glimt i den professorliga ögonvrån, smugglat in en kommentar om samtiden (boken bygger på en föreläsningsserie hållen i Umeå i början av 70-talet).

Gunnar Eriksson söker visa ett samband mellan den tyska ämbetsmannakårens intressen på 1800-talet och den dåtida romantikens förändring från revolutionär radikalism till konservativ vördnad för historien och traditionen:

Vi skall se att romantiken på många sätt gick dessa ämbetsmäns ärenden. Detta blir särskilt slående, om än samtidigt motsägelsefullt, om man beaktar att universitetens folk är en del av ämbetsmannavärlden på så sätt att professorerna är faktiska ämbetsmän och studenterna och de yngre icke-ordinarie lärarna är *blivande* ämbetsmän. Romantiken hade två faser, en ungdomlig, framstormande, överdådlig och radikal, en konservativ, dogmatisk som väl motsvarar studentens och den etablerades i långa stycken motstridiga temperament.

Kanske har denna hypotes ett förklaringsvärde, måhända också ett prognosvärde, om den tid vi själva upplevt och upplever.

Gunnar Eriksson hör till de forskare som mest seriöst

sökt sprida sina rön till en större allmänhet. "Västerlandets idéhistoria" torde inte alls vara tänkt enbart som elementarbok i idé- och lärdoms historia och den kommer troligen att nå en bredare, kulturintresserad publik. Den har också sitt värde som referenspunkt för den som sysslar med de politiska idéerna. Boken kan hjälpa oss att vidga perspektivet från enbart de politiska ideologierna till den allmänna idéutvecklingen, där snart sagt varje del har sin politiska aspekt, från ärfthhetsläran till atomfysiken.

Reidar Larsson

Kompletterande motståndsformer (SOU 1984:10)
Stockholm: Liber 1984

Under lång tid fanns det en tämligen nära koppling mellan radikalpacifism och civilmotståndstänkande, åtminstone på det personella planet. En av effekterna av detta var att frågan om inlemmande av civilmotstånd i (t ex) det svenska totalförsvaret kom att ställas som en fråga om antingen-eller: civilmotstånd som substitut för det militära försvaret? Därmed var den också dödfödd.

Forskningsfronten ser annorlunda ut idag: ledande forskare som Gene Sharp har demonstrerat att civilmotstånd, historiskt sett, i regel tillgripes av grupper och folk som utan särskilda ideologiska förtecken ser det som det enda användbara alternativet. Andra ledande forskare, som Adam Roberts (anlitad i flera utredningar av försvarsdepartementet), ser civilmotstånd som ett komplement till *eller* substitut för militärt försvar, allt beroende på omständigheterna.

Detta torde ha varit en av faktorerna bakom att en särskild motståndsutredning tillsattes 1980, efter cirka tio års funderingar i säkerhetspolitiska dokument och riksdagsmotioner. Resultatet föreligger nu som SOU 1984:10.

Utredningen är intressant på två sätt: huvudtexten som vittnesbörd om frågans politiska känslighet och Bilaga 2 (som är författad av Lennart Bergfeldt och utgör större delen av boken) som en aktuell översikt av hur långt forskningen på området har kommit.

Redan direktiven till utredningen innehöll – vilket i och för sig är tämligen normalt – en del anvisningar om slutsatserna. Ytterligare tolkningsbakgrund är att utredningen uppenbarligen är en lyckad kompromissprodukt, i den meningen att inget särskilt yttrande förekommer. Priset för detta har bland annat varit terminologiskt: i stället för den internationellt etablerade termen "civilmotstånd" talar man i huvudtexten genomgå-

ende om "icke-militärt motstånd"; men eftersom det lätt inses att det är civilmotstånd som avses, torde detta inte ställa till någon större förvirring.

De förslag utredningen kommer med är också mycket blygsamma: det föreslås att man tillsätter en "Delegation för icke-militärt motstånd", sorterande under enheten för civilt totalförsvaret vid försvarsdepartementet, med uppgiften att underlätta koordination mellan myndigheter, folkrörelser och forskning. De regionala civilbefälhavarna i landet föreslås få var sin handläggare till sina kanslier. Man föreslår också ett särskilt forskningsuppdrag att närmare studera frågan om samverkan/samexistens mellan militärt och icke-militärt motstånd. I all sin blygsamhet markerar dock dessa förslag att civilmotstånd nu fått en etablerad plats inom ramen för det svenska totalförsvaret, och det torde vara det mest signifikanta.

Boken har emellertid med sin Bilaga 2 också ett betydande vetenskapligt intresse. Bergfeldt går igenom den viktigare litteraturen från de två senaste årtiondena (Boserup/Mack, Roberts, Sharp, Ebert m fl) och tecknar med utgångspunkt därifrån en bild av forskningsfronten: begrepps- och teoribildning samt empiriska studier kring strategi, metoder och verkningssätt hos civilmotstånd.

Gradvis har det framgått att det visserligen finns likheter, men bara begränsade sådana, mellan å ena sidan civilmotstånd som nationalförsvaret (mot ockupation, statskupp o d) och å andra sidan civilmotstånd som instrument för social förändring (se t ex medborgarrättsrörelsen i USA), och man har därmed också fått distinkta teoritraditioner. Vidare finns det en betydande teoretisk pluralism på området: där t ex Sharp hämtar en hel del av sin teoretiska inspiration från Parsons, tillhör Clausewitz de viktigaste lärofäderna hos Boserup och Mack. Gemensamt för hela fältet är emellertid en utveckling från en kombination av moraliska och abstrakta teoretiska principer till ett teoretiserande baserat på omfattande empiriska studier av historiska fall och samhällsvetenskaplig förståelse för konfliktdynamik; på så sätt har strategiskt och taktiskt tänkande på området kommit att bli betydligt mera jordnära, däribland resonemang om organisationsformer för civilmotstånd.

Fortfarande återstår många olösta forskningsproblem på området. Till de viktigaste hör i vad mån civilmotstånd går att kombinera med militära försvarsformer, utan att *båda* undergrävas genom att det militära mister i trovärdighet och civilmotståndet förlorar den viktiga komponent i sin dynamik som består i dess ickevåldsliga karaktär. Somliga författare, t ex Sharp, hävdar att man här står inför ett skarpt val, medan andra, som Boserup/Mack och Galtung menar att detta

är en mera pragmatisk fråga, där lösningen kan vara att hålla de olika motståndstyperna isär i tid, rum och organisationsform.

Till den senare inriktningen ansluter sig också Bergfeldt i ett avsnitt där han argumenterar för civilmotståndets roll som just *komplement* inom det svenska totalförsvaret. Han går här igenom hela uppsättningen av argument som anförts för motståndskraftens oförenlighet, men kommer till slutsatsen att de knappast är övertygande i det svenska fallet. I sin avslutande diskussion föreslår han – förutom en del organisationsprinciper – en katalog för vidare forskning på området: här finns mycket att göra, och vi har just börjat.

Håkan Wiberg

ERIK LUNDBERG: *Ekonomiska kriser förr och nu*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och samhälle. 1983.

1 Inledning

Erik Lundberg, svensk nationalekonomis nestor, har kommit ut med en ny bok: *Ekonomiska kriser förr och nu*. Boken behandlar fyra "kriser", nämligen perioden 1919–23, 1929–33, 1945–49 samt den nuvarande "krisen" sedan 1974; Lundberg använder själv citationstecken emedan "uttrycket 'kris' inte passar särskilt väl för att karakterisera förlopp under en längre period . . . Snarare är det fråga om kritiska förlopp" (s 15).

Bokens uppläggning är att låta karakteristika, som är unika för den nuvarande krisen, tjäna som en grundval för en analys av tidigare kriser: "det är just 70- och 80-talens problemvärld som betingat urval och avvägning" (s 37). Det är emellertid mera en beskrivning än en systematisk analys och bl a följande egenskaper anföres av Lundberg:

1. 70-talet avviker från en normal konjunkturcykel med avseende på längden och djupet på recessionen som följde i oljekrisens spår
2. den svenska ekonomin har under denna period varit utsatt för onormalt svåra externa störningar
3. stabiliseringspolitiken, i synnerhet överbrygningspolitiken 1974–76, tycks snarast ha förstärkt än dämpat konjunktursvängningarna
4. underskottet i bytesbalansen och statens finanser
5. en systemkris som utmärkes av att den svenska blandekonomin sätts under debatt.

Den bakomliggande målsättningen är emellertid att i bokens sista kapitel låta den föregående analysens re-

sultat "reflektera tillbaka på krisproblematiken under detta sena skede (perioden 1974–82, BH)" (s 140).

Vi skall först redogöra för de tre kriser som föregått dagens kris för att se i vilken utsträckning de ovan nämnda karakteristika passar in på respektive kris.

2 Efterkrigs krisen 1920–22

Krisen efter första världskriget hade följande förlopp: en nedgång från krigsslutet till våren 1919 som följdes av en hausse-artad högkonjunktur fram till hösten 1920; därefter en mycket stark kontraktion som nådde botten under första halvåret 1922 och sedan en ovanligt snabb återhämtning till 1922–23; resten av 20-talet utmärktes av en relativt hög tillväxt i real BNP – 4 % per år – och en långsamt fallande prisnivå – 1 % per år – men arbetslösheten var hela tiden hög – ca 5 % och med stora variationer mellan olika branscher – jämfört med perioden före första världskriget.

Det från dagens synpunkt märkvärdiga med denna kris är att en hög inflationstakt sedan första världskrigets början mycket snabbt kunde vändas till en kraftig deflationsprocess. Mest anmärkningsvärt är dock att "denna utveckling mot balans kom till stånd utan att statsmakterna egentligen ansträngde sig genom en målmedveten stabiliseringspolitik" (s 64). Det enda något så när uttalade målet, vilket kan utläsas av den ekonomisk politiska debatten, var "att inflationen under 1920 måste bekämpas och stabilitet i penningvärdet återvinnas" (s 48). Denna målsättning kom emellertid bara till uttryck i återställandet av kronans förkrigs-paritet till guld och dollar. Detta uppfattades dock inte som ett medel för att nå ett mål utan snarare som en grundläggande betingelse för att återgå till mera normala ekonomiska förhållanden.

Som ett resultat av inflationsprocessen precis efter kriget kom kronan att under hösten 1920 ligga 40 % under dollarn men den efterföljande deflationen gjorde att paritet redan uppnåddes under våren 1922, och Sverige gick i början av 1924 tillbaka till guldmyntfoten. Detta uppnåddes knappast via en målmedveten växelkurspolitik utan var snarare resultatet av "något slags halvt omedveten koppling till pundet" (s 61), som var den dominerande reserv-valutan för såväl Riksbanken som affärsbankerna.

Den framgångsrika växelkurspolitiken förutsatte emellertid "en tillräcklig hastig inre deflation och en positiv utveckling av betalningsbalansen" (s 63). En grundläggande betingelse var härvid den stora flexibiliteten hos löner och priser: 1918–20 ökade timlönen med drygt 70 procent som 1920–22 följdes av ett fall med drygt 30 procent i löner och levnadskostnadsindex och 50–60 procent i partiprisindex. Rörligheten på ar-

betsmarknaden understöddes av nödhjälsarbetenas konstruktion, för ersättningen låg under den öppna marknadens löner vilket förhindrade inlåsnings av arbetskraften. Deflationsprocessen skärptes dessutom av Riksbankens passiva diskontopolitik 1920–21, under 1921 var räntan 6–7 % medan priserna föll med 20 %, som tvingade bankerna att föra en restriktiv kreditpolitik i ett läge där företagens reala skuldbörda ökade. Någon viljeinriktning från Riksbankens sida var det emellertid inte frågan om utan penningpolitiken upptogs nästan helt av sedeltäckningsbestämmelser och guldreservens storlek.

Lundbergs huvudhypotes för att förklara den gynnsamma utvecklingen för resten av 20-talet består i kronans betydande undervärdering* när pari uppnåddes 1922. Kronans appreciering, som normalt försämrar terms of trade, neutraliserades av fallet i inhemska löner – speciellt inom den konkurrensutsatta sektorn – och priser. Följden blev en exportledd expansion under flera år med "en volymökning med 40 procent från 1921–22 och därefter en takt på över 10 procent per år" (s 43). Växelkurspolitiken – apprecieringen av kronan – i förening med flexibla priser och löner åstadkom således både prisstabilitet och en expansion av produktionen.

3 Krisen på 1930-talet

Lundberg analyserar följande grundläggande fråga:

"Problemet gäller inte endast varför den svenska 30-talsdepressionen kom ett till två år försenad (dvs sommaren 1931, BH) och blev så förhållandevis grund och snabbt övergående, utan lika mycket varför återhämtningen blev så stark och den följande tillväxten så snabb, stabil och uthållig" (s 90).

30-talet var nämligen ett hyggligt årtionde vad det gäller tillväxt av BNP – 4 procent per år i genomsnitt räknat från 1929 – och detta trots världsdpressionen och en större protektionism än vad som varit fallet under slutet av 70-talet.

Lundberg anser att även för denna kris har växelkurspolitiken spelat en nyckelroll. Det var till en början återigen inte frågan om en medveten politik utan lämnandet av guldmyntfoten och deprecieringen i september 1931, med ungefär 15 % under det gamla parivärdet, tvingades fram sedan valutareserven var i det närmaste uttömd och några utländska lån ej gick att få (jmf s 101). Riksbanken, vars officiella inställning under sommaren 1931 varit att hålla fast vid guldmyntfoten, kom sedermera genom aktivt valutaköp att förhindra en kursuppgång. Det mest märkliga var att denna undervärdering av den svenska kronan höll i sig under resten av 30-talet, medan deprecieringar under efterkrigstiden

vanligen spelat ut sin roll efter en fyra till fem år. Undervärderingen av kronan manifesterades klarast i att bytesbalansen visade ett genomsnittligt överskott på 2 % av BNP från 1932 till och med 1938. I motsats till 20-talet var däremot inte exportindustrin motorn i utvecklingen, utan det var i stället "hemmamarknadsindustrierna som i skydd av en undervärderad krona blev expansionsledande" (s 97).

De gynnsamma effekterna av deprecieringen garanterades återigen av små förändringar i priser och löner, vilket visade sig i att 1939 års levnadskostnadsindex i stort sett sammanfaller med 1929 års värde. Detta innebär att den kraftiga konjunkturuppgången från 1933 inte åtföljdes av någon tendens till löneinflation. Samtidigt steg industrins arbetsproduktivitet vilket medförde goda vinster och en hög självfinansieringsgrad som underlättade en expansion av investeringarna utan att utnyttja bankkrediter. Den låga räntan, som berodde på bankväsendets höga likviditet vilket i sin tur härrörde från Riksbankens köp av den utländska valutan som strömmade in i landet via överskottet på bytesbalansen), underlättade utlåningen till bostäder. Statens budgetunderskott var dessutom litet – ungefär 2 % av BNP 1932, dvs depressionens botten – vilket också förhindrade att räntorna drevs upp.

En medveten finanspolitik spelade ingen aktiv roll för att ta oss ur krisen: "den planerade expansiva finanspolitiken . . . kom i motsats till en allmän uppfattning inte till stånd under själva depressionen . . . utan i begränsad utsträckning först när konjunkturuppsvinget under 1934 kommit igång på allvar" (s 109). Detta hindrar inte att budgetunderskottet ökade kraftigt under bägge depressionstillfällena trots att den officiella finanspolitiska doktrinen förespråkade budgetbalans: Keynesianska effekter, i form av inbyggda stabilisatorer, från en pre-Keynesiansk politik!

Lundbergs slutsats är således att växelkurspolitiken var det centrala medan såväl penningpolitiken som finanspolitiken anpassade sig till konsekvenserna av växelkursens utveckling. Denna åsikt avviker från den gängse uppfattningen och borde kanske därför fordra en lite mer detaljerad argumentation än den som Lundberg erbjuder.

4 Krisen efter andra världskriget

Efter andra världskriget troddes allmänt att utvecklingen skulle följa den efter första världskriget: faran för en efterkrigsdepression uppfattades som stor, och det främsta svenska uttrycket finns i Gunnar Myrdals bok *Varning för fredsoptimism* (1944). Samtidigt hade erfarenheterna från kriget visat att full sysselsättning och en stabil prisnivå var möjliga att förena, vilket ställde större krav än tidigare på den ekonomiska politiken: for-

mulerad i den engelska Beveridge-rapporten *Full Employment in a Free Society* från 1944. Någon depression infann sig emellertid inte och den felaktiga prognosen i förening med det mer ambitiösa sysselsättningsmålet gjorde att konjunkturuppgången 1945–46 inte kom att hindras av en restriktiv stabiliseringspolitik. Genom överenskommelsen i Bretton Woods från 1945 fastsattes dessutom växelkurser som uteslöt alla försök att etablera förkrigspariteter och därmed en tendens, som var viktig efter första världskriget, till en deflationistisk politik.

I Sverige började priser och löner att stiga redan under 1946; drivkraften kom från exporten och understöddes av en hög investerings- och konsumtionsbenägenhet. Vare sig finans- eller penningpolitiken försökte lägga någon hämsko på utvecklingen – uppfattad som en "cost-push" – som i stället bekämpades med låga räntor, en appreciering av kronan i augusti 1946, omställningsskattens sänkning och en skärpt prisreglering. Den kraftiga ökningen i aggregerade efterfrågan ledde år 1947 till ett stort underskott i bytesbalansen – 6 procent av BNP – och en valutakris. Denna bekämpades dock inte – i motsats till perioden efter första världskriget – med hjälp av deflationistisk politik utan via import- och valutaregleringar. Utvecklingen drevs trots dessa åtgärder i en riktning där industrins konkurrenskraft ansågs ha blivit försvagad. Kronan deprecierades därför i augusti 1949; den utlösande faktorn var visserligen pundets depreciering i samma månad men "till skillnad från tidigare deprecieringar var det fråga om en planerad åtgärd på grundval av en ingående prövning av läget med hänsyn till pris- och kostnadsutvecklingen i andra länder" (s 128). Svenska kronan följde pundet och den effektiva deprecieringen var endast omkring 10 %, 45 % gentemot dollarn, och bytesbalansen var sedan positiv för hela perioden 1949–64. Lundberg tror emellertid att detta mindre beror på växelkursen än på "den snabba expansionen av världshandelns volym med industriprodukter" (s 130).

Perioden efter andra världskriget innehöll också en systemdebatt som emanerade från *Arbetarrörelsens efterkrigsprogram* (1944) och den efterföljande planushållningsdebatten. Luften gick emellertid ur debatten när det visade sig att ekonomin kom att fungera väl. Det centrala ekonomisk-politiska problemet formulerades i stället av Rehn och Meidner:

"Huvudfrågan kom (från 1948) att gälla hur en samhällsekonomi i full sysselsättning skulle kunna nå hög effektivitet och tillväxt utan att utsättas för inflationistisk obalans. Detta problem skulle klaras utan detaljregleringar i form av pris- och lönekontroll" (s 138).

Politiken realiserades genom en uppbyggnad av arbets-

marknadspolitiken parad med en solidarisk lönepolitik och medföljande önskvärda utslagning av icke räntabla företag eller sektorer. Sin teoretiska sammanfattning fick den förda politiken först på slutet av 60-talet genom EFO-modellen.

5 Perspektiv på dagens kris

I bokens sista kapitel, med ovanstående rubrik, låter Lundberg till slut analysen från de tidigare kriserna reflekteras tillbaka på den nuvarande krisen. Först måste dock påpekas att krisen föregåtts av en absolut unik period i svensk ekonomi med 25 år, 1949–1974, av "stabil och hög tillväxttakt samt frånvaro av allvarliga betalningsbalansstörningar" (s 141), men det märkvärdigaste är ändå "den höga och jämna sysselsättningsgraden" (ibid.). I efterhand kan emellertid frön till dagens kris spåras redan under slutet av 60-talet: höga lönekostnader anpassades via en aktiv arbetsmarknadspolitik, framförallt genom en expansion av den offentliga sektorn, som finansierades via ökad skatteprogressivitet. Lundberg framhåller dock att man knappast kunde förutse en kris i början av 70-talet.

Vid den direkta jämförelsen med tidigare kriser så inriktar sig Lundberg på den ekonomiska politiken: växelkurspolitiken å ena sidan och finans- och penningpolitiken å den andra.

Som tidigare nämnts så har en klar undervärderad krona sammanhängt med perioder av relativt hög tillväxttakt inom den svenska industrin. Det märkliga är att för tidigare perioder har undervärderingen varat en lång tid. Samtidigt har initiala och stora underskott i bytesbalansen snabbt klarats upp, vilket måste ha berott på en stor flexibilitet i priser och löner: den höga arbetslösheten medgav detta under 20- och 30-talet; samarbetet mellan arbetsmarknadens parter i slutet av 40-talet; EFO-modellen fram till slutet av 60-talet. Under 70-talet har däremot växelkursen snarast varit övervärderad – 20–25% enligt de beräkningar som använts tidigare – och detta i ett läge, oljekrisens efterdyningar, när kostnadsökningar hade satt in i svensk ekonomi. Resultatet har inte kommit från en medveten växelkurspolitik utan denna har haft en "passiv eftersläpande natur" (s. 157). Devalveringarna under 70-talet har dessutom inte varit tillräckliga. Den passiva politiken kan förklaras av följande skäl: balansbristen och de ökade kostnaderna 1975 och 1976 betraktades som övergående eller icke bevisade; samtidigt var det lätt att finna utländska långgivare; de borgerliga regeringarna hade dessutom svårt att få stöd för löneuppgörelser som kunde göra deprecieringar effektiva. Den senaste devalveringen i oktober 1982 bryter därför, enligt Lundberg, denna passiva politik och det är nu i stället fråga om en offensiv växelkurspolitik.

Den Keynesianskt inspirerade stabiliseringspolitiken har stött på tidigare okända problem: en efterfrågestimulerande politik fick inte längre den tilltänkta effekten vilket kan bero på att den förutsatta outnyttjade produktionspotentialen – både vad det gäller maskiner och arbetskraft – inte har funnits. Recessionen har nämligen varit unik vad avser både längd och djup, vilket har medfört "läsningen av produktionsresurser i en felanpassad struktur, med en för liten industrisektor och en för stor offentlig sektor" (s. 162), som givetvis förvärrats av en övervärderad valuta. Budgetunderskottets utveckling har också avvikit från sin tänkta Keynesianska utveckling som grovt sett skulle innebära en balans över konjunkturcykeln:

"När statens budgetunderskott under 30-talets depression nådde en nivå av 2 till 3 procent av BNP kunde detta uppfattas som i huvudsak resultatet av konjunktturnedgång och borde accepteras som sådant. Men nu är det fråga om en strukturstörning av enastående storlek (14% av BNP 1983)" (s. 165).

Situationen med stora budgetunderskott och höga växelkurser är helt unik för denna period. För i tidigare perioder tenderade "statens depressionsbetingade utgiftsoverskott . . . att mer eller mindre automatiskt framkalla höjd likviditet och låga räntesatser" (s. 166). En sådan samordning mellan penning- och finanspolitik har emellertid brutits när den svenska räntenivån knutits till de internationella kapitalmarknaderna, vilket bland annat beror på den stora utlandsupplåningen som i sin tur naturligtvis delvis är en spegelbild av budgetunderskotten eller ett rent allmänt underskott i finansiellt inhemskt sparande. Automin i penningpolitiken har därmed försvunnit och det bör kommas ihåg att denna frihet i tidigare skeden delvis garanterades av just en undervärderad valuta.

Den nuvarande krisen är också till viss del en systemkris som manifesterar sig i debatten om löntagarfonder: 80-talets motsvarighet till debatten efter andra världskriget. En debatt som emanerar å ena sidan från en önskan om jämnare inkomstfördelning och ekonomisk demokrati och å den andra från en kritik av de finansiella marknadernas funktionssätt. Lundberg tror inte att debatten kommer att försvinna lika smärtfritt som den gjorde 1948 då konjunkturutfallet och Folkpartiets framgångsrika val avförde frågeställningen från dagordningen. Detta hindrar inte Lundberg från att se följande fråga som den avgörande:

"Liksom på 40-talet är det övervinnandet av den politiska krisen – i första hand konfrontationen kring löntagarfonderna – som blir avgörande för framgången med en sanering av den svenska ekonomin" (s. 171).

Det är ett rimligt påstående om löntagarfondsdebatten inbegriper frågan om löneutvecklingen samt lönespridningen mellan sektorer.

6 Synen på 1982 års devalvering

Vi skall till slut redovisa Lundbergs bedömning av framtidsutsikterna för den svenska ekonomin efter 1982 års devalvering i perspektiv av tidigare erfarenheter. Idag har Sverige inte fått samma draghjälp som Marshallhjälpen gav 1949 års devalvering, men å andra sidan är läget snarast bättre än efter deprecieringen 1931. Läget är dock sämre än på 30-talet vad avser rörligheten inom både näringsliv och arbetsmarknad. Vid de två första kriserna hade dessutom vare sig statsfinanserna eller bytesbalansen något hämmande inflytande och det fanns utrymme för en autonom och expansiv ekonomisk politik. Trots den unika kombinationen av försvårande faktorer efter stagflationskrisen 1974 – dels självförvållande genom en oskicklig ekonomisk politik dels på grund av stora exogena störningar – visar Lundberg "en betingad optimism": 1982 års devalvering har åtminstone till en början varit framgångsrik och något har vi förhoppningsvis lärt om stabiliseringspolitikens villkor under de tio senaste åren.

7 Sammanfattande kommentar

En avgörande skillnad mellan dagens förhållande och vad som gällde vid tidigare kriser är följande: flexibiliteten hos löner och priser, såväl uppåt som nedåt under 20- och 30-talet, eller deras stabila men låga procentuella ökning, under 50-talet, har avlösts av en stigande inflation, som i det närmaste verkar inbyggd i systemet. Detta har gjort det svårare att komma ur kostnadskriser, och därmed sammanhängande betalningsproblem, utan att tillgripa *upprepade* devalveringar. Betalningsbalansproblemen har dessutom givit sig tillkänna genom den ökade internationaliseringen av kapitalmarknaden, vilket har gjort det svårare att föra en autonom penningpolitik: den inhemska räntenivån kan inte längre avvika särskilt mycket från vad som gäller internationellt. På så vis drar ibland finanspolitiken och penningpolitiken åt olika håll: den förstnämnda kan vara expansiv medan den sistnämnda tvingas till att vara restriktiv på grund av utflöde av kapital.

Till sist några kritiska kommentarer till Lundbergs verk. Lundberg använder sig inte av någon enhetlig modell utan har ett mera eklektiskt angreppssätt, vilket, i och för sig, inte behöver vara en svaghet men det gör det ibland svårt att följa hans kausala resonemang. Det är inte heller frågan om att statistiskt testa några hypoteser utan Lundberg använder sig snarare av data

för att illustrera eller på annat sätt underbygga sina teser. Hans syfte är dock enbart att boken skall "ge fördjupad förståelse och stimulans till nytänkande om det aktuella läget" (s. 9) och i det sammanhanget är det knappast någon större synd att inte ha tagit med de sedvanliga testen.

Boken är således inte avsedd att vara ett slutgiltigt dokument över den senaste krisens orsaker och botemedel, men den skall kunna tjäna som en stimulans för vidare forskning. Inte minst Lundbergs egen pedagogiska framställningskonst och säkra ekonomiska intuition, vilket han visat i *Ekonomiska kriser förr och nu*, kommer därvid att vara till god hjälp.

Björn Hansson

* Anders Forslund har i ett appendix, "Aspekter på svensk växelkurspolitik 1920-55", gjort olika beräkningar på vad som kan menas med under- respektive övervärdering av den svenska kronan. Hans resultat är naturligtvis avgörande för Lundbergs hypoteser, men det finns inte utrymme för att i denna tidskrift behandla Forslunds modeller. Detta skall inte på något sätt tolkas som en nedvärdering av Forslunds bidrag.

KLAUS MISGELD, red, *Nykorporativismen. Organisationerna i ett demokratiskt samhälle*. Stockholm: Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek 1983

År 1980 beslöt Arbetarrörelsens arkiv att inrätta ett forskningsråd, vilket bland annat skulle ha till uppgift att främja samarbetet mellan forskare och arbetarrörelsen. Rådets första utåtriktade aktivitet blev att arrangera ett seminarium om nykorporativismen, vilket ägde rum våren 1982. Till seminariet inbjöds en rad framstående forskare (främst statsvetare och historiker) samt politiker och administratörer med förankring i arbetarrörelsen.

Inledningsanförandena och diskussionerna finns återgivna i denna anspråkslöst utformade skrift. Boken tar upp ett mycket angeläget ämne och är värd att läsa för var och en som vill sätta sig in i demokratiproblemen och organisationernas komplicerade roll i dagens samhälle.

Boken innehåller fyra längre uppsatser. Olof Ruin, som skrivit den första, noterar att det nya intresset för korporativismen har flera orsaker: Organisationerna engagerar sig alltmer i statlig verksamhet, organisationerna sätts i allt större omfattning in som beslutsfattare i egenskap av företrädare för sina olika intressen och de fackliga organisationerna har i egenskap av representanter för de anställda i offentlig sektor kommit att få

inflytande i beredande organ. Ett gemensamt drag för dessa förändringar är en ökad sammankoppling mellan intresseorganisationernas verksamhet och statens.

Tidigare statsvetenskaplig forskning har till övervägande del varit positiv till organisationerna och deras roll i den svenska demokratin: Statsmakterna kan tillgodogöra sig organisationernas expertis, besluten kan förankras genom överläggningar med organisationerna som representerar stora grupper i samhället och organisationerna kan påta sig vissa uppgifter och på så sätt befria statsapparaten från en del funktioner. Nu ställer sig emellertid flertalet av forskarna från seminariet tvekan inför utvecklingen. En risk ligger i den beslutsförlamning som kan uppkomma i offentliga organ när en mängd olika intressen skall vara representerade. En annan risk är att det uppstår koalitioner mellan administrationen och organisationer inom en viss sektor. En tredje risk som Ruin betonar är att de beslut som förhandlas fram kanske inte motsvarar majoritetens intressen.

I en kommentar noterar Gunnel Gustafsson att det naturligtvis är riktigt att organisationerna växt i betydelse och styrka, men att orsakerna härtill är att finna i att det politiska beslutsfattandets domän ökat. Offentliga institutioner är inte längre enbart myndighetsutövande utan lika mycket producenter och arbetsgivare. I arbetsgivarrollen är staten en part på samma sätt som parterna på marknaden. Som producent måste staten konkurrera med andra producenter, medan staten som företrädare för allmänintresset skall tillvarata och avvåga alla medborgares intressen. Intresseorganisationerna har kunnat växa sig starka genom det ständigt växande behovet av information och genom de utökade möjligheterna att omfördela välfärden till den egna gruppen som den växande utökade politiska sfären bidragit till. Avgränsningen mellan olika led i beslutsprocessen har blivit så diffus att det inneburit ökade svårigheter att avgöra var beslut egentligen fattas. Den representativa demokrati vi lever i är i långa stycken ett partsystem där beslut produceras efter förhandlingar.

Gudmund Hernes analyserar i en artikel olika faktorer som påverkar organisationernas möjligheter att kontrollera myndigheternas politik. Det kan t.ex. ske genom framförande av argument, opinionspåverkan eller genom sanktioner. Med sanktioner avses t.ex. fackliga organisationers möjlighet att genom strejker störa samhällsekonomin. Myndigheterna kan å sin sida ha större eller mindre intresse att låta sig påverkas av organisationerna. Utifrån dessa dimensioner analyseras så alternativa möjligheter för organisationerna att kontrollera samhällsutvecklingen.

Boken innehåller också två länderbeskrivningar. Den ena gäller Danmark och är skriven av Jacob Buks-

ti. Den andra gäller Österrike och är skriven av Gunter Chaloupek. Österrike är känt för "Sozialpartnerschaft" som karakteriseras av ett långtgående politiskt inflytande för de stora arbetstagar- och arbetsgivarorganisationerna.

Pär-Erik Back sammanfattar seminariet och ger en översikt över parlamentarismens utveckling. Han påminner om att partiernas relativa styrka kanske aldrig varit starkare än när den socialdemokratiska regeringen trädde till 1932. Organisationsväsendet var då svagt och det fanns en politisk vilja att det skulle så förbli. I sitt berömda oktobertal 1939 framhåller Per Albin Hansson att "folket är också den massa av människor som inte låter sig inordnas i organisationer och institutioner, inte ens i partier. Låt oss hålla detta klart och låt oss komma ihåg att alla försök att utnyttja en pressad situation för att ge korporativsystemet en chans mot det demokratiska är dömt att misslyckas".

Mot detta klara avståndstagande mot korporativa tendenser i samhället kan man ställa Rudolf Meidners formuleringar i bokens förord. "Dess (korporativismens) starkt negativa innebörd är att mäktiga intresseorganisationer anses kunna tillkämpa sig en så dominerande roll i samhället att de på ett otillbörligt sätt påverkar den demokratiska beslutsprocessen. Mot denna hotbild kan ställas den anglosaxiska litteraturens "nykorporativism" eller "sociala korporativism", som åsyftar ett samhälle där den demokratiska staten integrerar intresseorganisationerna i beslutsprocessen. Denna tolkning av korporativismbegreppet synes vara fruktbarare för analysen av de samarbetsformer som i många västeuropeiska stater har utbildats kring skilda former av inkomstpolitik."

Meidner skjuter med andra ord ifrån sig tanken att "socialkorporativismen" sådan den utvecklats t.ex. i Sverige skulle kunna leda till otillbörlig maktutövning. För mig är det uppenbart att denna risk är påtaglig, speciellt när organisationerna gör anspråk att representera alltfler individer och påtar sig alltfler uppgifter. Flera organisationer har idag i praktiken en monopolställning, varför medborgarna inte fritt kan ge uttryck för sin lojalitet genom att "rösta med fötterna". Därmed försvagas kopplingen till medlemmarna och organisationen kan utveckla en politik som mer eller mindre står i strid med medlemmarnas intressen.

En stilla förhoppning är att det seminarium som boken återger bidrar till en självvrannsak inom arbetarrörelsen, innan det gått så långt att den politiska demokratin försvagats dithän att vi kan tala om ett organisationsvälde. Meidners förord tyder dock inte på det.

Göran Skogh

BIRGITTA NEDELMANN: *Rentepolitik in Schweden. Ein Beitrag zur Dynamisierung soziologischer Konfliktanalyse.* Frankfurt a.M./New York: Campus 1982.

ATP-frågans utveckling under närmare ett kvartssekel fram till 1960 är intressant av flera skäl. Få enskilda riksdagsbeslut har haft så omfattande konsekvenser för Sveriges ekonomiska struktur, även om dessa varken blev vad förespråkarna eller motståndarna hävdade i stridens hetta. Få frågor har frammanat en sådan politisk känslolöshet: de närmaste parallellerna kan kanske sökas i planhushållningsmotståndet på 40-talet och löntagarfonderna på 80-talet. I fråga om tjänstepensioneringen tillkommer här också att dess värdeladdning över tiden skiftade markant, mellan att bli sedd som en tämligen oproblematiseringsteknisk fråga och som objekt för laddad politisk dramatik.

Med tanke på detta kan man nästan se frågan som relativt litet utforskad. Hittills har den bara varit huvudföremål för en svensk doktorsavhandling, Molins *Tjänstepensionsfrågan*, där huvudvikten ligger på framväxandet av partistrategier. Heclö's *Modern Social Politics in Britain and Sweden* hör också till huvudkällorna, men där placeras den i det större sammanhanget kring socialpolitikens utveckling.

Till dessa sällar sig nu Nedelmans habilitationsavhandling, som har två huvudsyften. Det teoretiska ligger i konstruktionen av en generell dynamisk modell för konfliktprocesser; och det substantiella ligger i att med hjälp härav undersöka just ATP-frågans dynamik och mot den försöka pröva de generella hypoteser som springer ur hennes modell eller begreppsschema.

Åtskilliga författare har försökt sig på att formulera en generell konfliktteori, dock sällan med framgång. Konfliktbegreppet är för generellt och mångdimensionellt för att lämpa sig för sådana ambitioner, och dessutom är några av dess aspekter starkt kontroversiella beträffande både konceptualisering och operationalisering. Vad som kommer ur sådana teoriförsök brukar antingen bli empiriskt tomma spelteoretiska modeller eller också nästan bysantinska taxonomier.

Nedelmans ambitioner är något mera blygsamma. Som centralt begrepp tar hon inte "konflikt" i allmänhet, utan det mera avgränsade "konfliktobjekt". En viktig avgränsning ligger i att ett konfliktobjekt per definition måste vara manifest, i den meningen att det finns någon aktör som uppfattar och definierar det. Däremot lägger författaren inte i definitionen att det i varje fas av ett konfliktobjekt måste finnas åtminstone två olika parter, ej heller att det nödvändigtvis måste involvera någon oförenlighet mellan olika mål eller intressen. Huvudintresset ligger, som avhandlingstiteln

antyder, vid dynamisk analys, och härvidlag är det "konflikttransformation" som utgör nyckelbegreppet, med fyra huvuddimensioner: vilka *aktörer* är involverade i konflikttransformationer, på och mellan vilka *arenor* sker den, vilka *handlingsområden* inbegriper den, och hur förhåller det sig slutligen med *värdeladdning* och *partikularisering*.

Nyckelbegreppen i Nedelmanns terminologi kan presenteras genom att i en uppsättning väsentligen analytiskt sanna satser följa ett konfliktobjekt KO från genes till lösning. KO måste *artikuleras* av någon aktör, vilket innefattar *uppmärksamhetsstrukturering* och *etikettering*. Det måste vidare *recipieras* på någon arena och alltså passera sådana gatekeepers som skyddar arenor mot överbelastning. Detta sker med hjälp av en tolkningsprocess innefattande bl a selektion och definition. I loppet av denna kan KO eventuellt bli föremål för *fraktionering* eller *globalisering*, och det kan isoleras från eller aggregeras med andra KO. För att inte råka ut för att bli föremål för icke-beslut, måste KO vidare leda till *interaktion* mellan aktörer och därigenom eventuellt transformeras från en arena till en annan. Viktiga faktorer blir här antalet aktörer, vilka arenaspecifika relevansregler som gäller, vilka egenskaper KO har och i vilken form det transformeras. Även sedan det kommit i interaktionsfas kan ett KO bli föremål för icke-beslut, t ex genom att hänskjutas till *ändlös utredning* eller genom att transformeras till en *olöslig form*, t ex ett *nollsummespel* eller specifikt en "principkonflikt". För att nå en *lösning* måste ett KO ofta transformeras till en *metakonflikt* med arenaspecifika regler för kodning och avkodning, t ex en omröstning eller ett judiciellt förfarande. Dessutom måste konflikten av de relevanta aktörerna definieras som *terminerad* och slutligen klara sig undan olika hinder för *implementation*.

Så långt de analytiska sanningarna, och det återstår då att se vilka substantiella hypoteser som med utgångspunkt från dem formuleras kring hur konflikttransformation framgångsrikt uppnås. För att detta skall ske bör ett KO 1) vara definierat som delbart, 2) varken vara för högt eller för lågt partikulariserat, 3) vara specifikt transformerat till den arena där det rör sig 4) rikta sig till någon kompetent och ansvarig institution 5) antingen vara konsensuellt värdeladdat eller systematiserat i en klar värdeståndpunkt och 6) varken ha för hög eller för låg värdeladdningsintensitet.

Denna mycket kondenserade sammanfattning kommer därigenom i någon mån att ge ett överdrivet intryck av att hypoteserna antingen inte är nya eller också svårprövbara. Det förra behöver i ett arbete med syntetiska ambitioner inte vara någon viktig invändning. Det senare väcker däremot viktiga metodiska problem. En

hypotes av typen "X antar högst värden, när Y varken ligger för högt eller för lågt" behöver ingalunda bli trivial; flera intressanta samhällsvetenskapliga resultat handlar just om U-formade eller A-formade samband. Däremot ställer prövbarheten, särskilt falsifierbarheten, större krav på operationaliseringen än vanliga hypoteser om monotona samband.

Med den uppläggning som fallstudie av relativt idiografisk karaktär Nedelmanns avhandling har blir det emellertid inte i första hand de enskilda hypoteserna som prövas. Det som prövas, i en mera oteknisk mening, blir i första hand författarens begrepps-system i sin helhet: ger det ett användbart och meningsfullt språk för att behandla de förlopp som studeras: får de sammanhang, hjälper språket till att få fram viktiga punkter och ställa icke-triviala frågor om dem? För denna typ av prövning finns det självfallet föga av kodifierade metodregler, och omdömet att svaret på frågorna är positivt måste därför bli något impressionistiskt.

Konkret kommer konfliktobjektet "allmän tjänstepensionering" sett genom Nedelmanns lins att passera tio faser, från 1936–44, då det utan framgång introduceras på avtalsförhandlingarnas arena, till 1960, då konflikten termineras genom att Högerpartiet efter sin valförlust släpper linjen "vi kapitulerar inte." Värdeladdningsintensitet spelar en viktig roll vid fasindelningen, och här har Nedelmann intressanta saker att säga om vilken roll den spelar både som oberoende och som beroende variabel. Transformationen från arbetsmarknad till parlament 1944 kom att medföra lägre intensitet genom att frågan blev närmast försäkringsteknisk. Detta bidrog till att frågan blockerades 1944–47, och sedan blev utredningsobjekt. Det är först 1956, och i samband med att ha blivit förhandlingsobjekt, som dess värdeladdningsintensitet stiger betydligt; men då rör det sig delvis om värden som inte var konsensuella, och just den höga intensiteten kom då att under flera faser blockera en lösning, i och med att flera av utslagen från sådana metakonflikter som olika val och folkomröstning lät sig tolkas på olika sätt.

Bortsett från den mera ytliga politiska dramatik förloppet bjöd på blir Nedelmanns avhandling härigenom spännande läsning för den mera teoretiskt intresserade och integrerar flera olika typer av litteraturer, från huvudarbetena i konfliktteori och viktigare svenska statsvetenskapliga arbeten till olika aktörers återblickar och en grundlig genomgång av riksdagsprotokoll, utskottsutlåtanden och SOU-publikationer. Ett huvudresultat blir i varje fall att den använda samhällsvetenskapliga lins som begreppsapparaten utgör kan vara värd att pröva på andra fallstudier.

Håkan Wiberg

SVANTE NORDIN: *Från Hägerström till Hedenius*. Lund: Doxa 1983

På kort tid har Nordin utkommit med två centrala arbeten i modern svensk lärdomshistoria. Upsala står i centrum i båda. I den första boken om *Den Boströmska skolan och den svenska idealismens fall* (Lund: Doxa, 1981) skildras i Thomas Kuhns anda hur den dominerande statsidealismens filosofi, vid sin kulmen hegemonisk på båda universiteten, helt enkelt gradvis tynar bort; efter ständsriksdagens fall och parlamentarismens gradvisa utbredning förlorar den sin bas. I den senaste boken om utvecklingen *Från Hägerström till Hedenius* skildras Hägerströmianismens upplösning, som sammanhållen skola, vill säga. Hägerström är genom sin ungdoms transcendentalism av kantiansk art för övrigt förenande länk mellan de båda diametralt skilda former av "Upsalafilosofi" som Nordin behandlar.

Hägerström genomför ett paradigmatiskt brott av kopernikansk karaktär när han utformar sin stränga antimetafysik, särskilt inom värdefilosofin. Kontrasten mot den extrema idealismen hos Boström, där verkligheten ytterst var att uppfatta som intentioner hos Gud, kunde inte vara större.

För den sentide betraktaren som mer allmänbildningsmässigt hört talas om vad som brukar kallas Upsalaskolan, dvs Hägerströmianismen i dess varianter, är det kanske naturligt att förknippa den med parallellströmningar i Wien och Cambridge. Hägerström är emellertid ingen företrädare för den logiska empirismen, och i hans didaktiska vetenskapsfilosofiska skrifter är det snarast en begreppsrealism med idealistiska drag som framtonar. Hägerströms vetenskapsfilosofi påminner om Poppers och kan i samma mening som denna sägas avvika från den typ av verifieringsinriktad empirism, som under täcknamnet "positivism" varit måltavla för mången energisk attack i det senaste decenniets kunskapsteoretiska debatt. Rationalism och kraven på logisk konsistens är vidare ett gemensamt drag i sekulariserande riktning.

Man kan säga att Hägerström utformat en egen version av den metodologiskt inriktade "Tillbaka till Kant"-strömning som på Kontinenten spelade så stor roll för att höja det sekulariserade vetenskapsfilosofiska medvetandet vid tiden för sekelskiftet, genom att ge väg för "genomskinlig", dvs överförbar, icke-essentiell, begreppsbyggnad. Steget var inte så rysligt långt från de transcendentalfilosofiska utgångspunkterna Hägerström skolats inom och han hade ju också minst sagt grundligt umgåtts med Kant.¹

Sekularisering och antimetafysik är nyckelorden för Hägerströms insats och härutinnan för han tankarna till Max Weber. Med honom har han inte minst det påtagliga antinaturrättsliga credot gemensamt.²

I denna anmälan förbigår jag antisubjektivismen och den rena vetenskapsläran – synen på kausaliteten – för att i stället koncentrera mig på det centrala motiv som den omvälvande värdeteorin, värdenihilismen eller den skemotiva värdeteorin, måste sägas utgöra. Förvisso är det främst denna som åsyftas när t ex Karin Boye i ett ofta återgett citat talar om att Hägerström "liksom låg i luften" i Upsala. Hägerströms inflytande på den svenska samtiden kan knappast överskattas och även internationellt är han vår ende riktigt betydande filosof, må vara att han själv var föga internationellt inriktad. Liksom Kant aldrig lär ha lämnat Königsberg så hade Hägerström knappast avlägsnat sig utom synhåll från Domkyrkotornen i Upsala, efter det att han en gång lämnat sin östgötska hembygd. Han avstod från internationellt kongressdeltagande och liksom lärjungan – den andre huvudgestalten i Upsalaskolan – Adolf Phalén var han heller inte särskilt väl internationellt orienterad. De tänkte själva. Däremot har delar av Hägerströms verk, främst inom rättsfilosofin, översatts till engelska.³

Nordins arbete är mycket detaljerat och innehållsrikt, med åtskilligt av levande stoff om bl a strider mellan Upsala och Lund, i vilken senare stad man som sig bör varit öppnare för utrikiska strömningar och mer intresserat sig för idéhistoria; den lärde Aspelin är i detta ett gott exempel. Därmed ej sagt att man i Upsala föraktade idéhistorien; Hägerströms egen enorma Kant-studie torde vara det mest imponerande filosofi-historiska verk som sett dagens ljus i Sverige. Framförallt var man i Lund kanske ej så skolbildningsinriktad som vid Fyris' stränder. "Kloke Hans" – Hans Larsson – hade ju också som sin käpphäst "konvergenstan-ken", dvs föreställningen att alla åsiktsriktningar tenderade att bli varandra allt mer lika ju mer och klarare de artikulerades, onekligen en sympatisk idé, föga ägnad att stimulera vilda paradigmfejder.

Överhuvudtaget är Nordins arbete en tillämplig paradigmstudie i Kuhns efterföljd, på samma vis som det samma kan sägas om Ragnar Björks, Birgitta Odéns (om Ahnlund respektive Weibull) m fl:s arbeten.⁴ Han arbetar också med mycket skojigt material. Här tänker jag på sakkunnigutlåtanden från några av de mer infekterade tillsättningsärendena. Han har vidare som det synes haft tillgång till allt centralt handskrifts- och arkivmaterial. T ex har han på *Carolina Redivivas* handskriftsavdelning kunnat tillgå bl a Tegens, Karitz' och Hägerströms samlingar. I samlingarna på UUB återfinns för övrigt inte mindre än 25 000 opublicerade manuskriptsidor av Hägerströms penna. Thomas Mautner, filosofilektor i Canberra, arbetar med att ordna detta enorma material, en självupppoffrande och föga glamorös syssla som efterkommande generationer kommer att ha anledning vara tacksamma för. Ur Pha-

léns efterlämnade manuskript har däremot ett tiotal postuma volymer tryckts.⁵

Nordins båda arbeten är levande kritisk traditionsförmedling av bästa märke och det märks att författaren är inne i sitt material och tycker att uppgiften att redovisa det är rolig.

Essensen i Hägerströms värdefilosofi brukar ofta återges med en formulering från installationsföreläsningen av 1911, "Om moraliska föreställningars sanning", där Hägerström säger att man inte kan tänka sig en lära i moral utan bara om moral. Han säger också – för statsvetaren notabelt – att "En moralisk auktoritet eller norm såsom en i sig själv god verklighet är, objektivt sett, något orimligt."⁶

Ett värdeomdöme uppfattat som verklighetsutsaga är varken sant eller falskt. Denna ortodoxa lära är för många hårdsmält och innebär naturligtvis en stötesten för värdeobjektivism och naturrättsliga föreställningar. Den har givetvis väckt ivrig opposition och även lett till försök att modifiera. Bland exemplen kan nämnas Evert Vedungs i övrigt högst förträffliga artikel om "Innehållslig och funktionell idéanalys" där han skriver att "även i värderingsfrågor kan man, det måste starkt understrykas, uttala sig med anspråk på vetenskaplighet. Äldre värdenihilisters slogan att vetenskaplig moralfilosofi blott får vara en lära om moral och icke i moral måste resolut överges i denna tillspetsade form."⁷ I ett försök att minska vad Arnold Brecht åsyftar när han talar om en "painful area of scientific impotence" utvecklar sedan Vedung att man i princip kan vederlägga eller bestyrka medelvärderingar – i en mål-medel-hierarki – giltighet (dvs medlets effektivitet att uppnå åstundat mål). Som kritik av Hägerström är väl detta skäligen blodlöst; det är svårt att tänka sig att han skulle haft något att invända mot en sådan distinktion, må vara att den inte var explicit i hans installationsföreläsning.

Hägerströms värdefilosofi är helt naturligt omstridd och återkommande föremål för romantiska naturrättsliga uppror. Den torde likväl vara väl i överensstämmelse med dagens *standard position*, dvs den mest etablerade ståndpunkt som andra numer har att relatera sig till.⁸

Det är lätt att tänka sig sammanhang där det vore avsevärt värde att kunna lägga en fastare ontologisk innebörd i begrepp som "rätt" och "gott". Begränsningen i värdeutsagors vetenskaplighet och den mångomtalade svårigheten att utan någon form av andligt "indiskt reptrick" härleda normativa rekommendationer från en rent kognitiv utsaga är givetvis en fara för den bestående rättsordningen. Detta har dock ingen bärighet för frågan om *giltigheten* av skilda värdedoktriner. Särskilt inom folkrätten är det *legitimitetsproblem* som här ligger i botten akut. Där saknar man ju i stort

en positiv rättsordning överhuvudtaget. Det gemensamma kärnvapenhotet får substituera Leviathan. Rädslan ersätter auktoriteten.

Det är i kritiken av naturrätten som Hägerström mest energiskt tillämpar sina nyvunna insikter. Det fordras ett utomvetenskapligt element av *magi* för att skänka folk den trygga tilltron till lagens rättfärdighet. Från en genomförd värdenihilistisk ståndpunkt blir ju lagen, rättsordningen, inte mer moraliskt tvingande än t ex trafikregler eller dylika föreskrifter, vars efterlevnad förnuftet kan omfatta utan värdeobjektivistisk överbyggnad i någon form – det är t ex ett rätt uppenbart gemensamt intresse att enas om vänster- eller högertrafik.

På den punkten har vi också skillnaden mellan Hägerström och rättspositivismen, enkannerligen Kelsen. Det är omvitnat, bl a av Tingsten, att Kelsen och Hägerström vid det enda tillfälle de veterligen träffades var komplett oförmögna att alls förstå varandra, vilket för lekmannen är förvånande enär de ju idéhistoriskt – var och en på sitt vis – dock utgör ett steg i samma sekulariserande riktning. För rättspositivismen framstår visserligen lagen som en mänsklig konstruktion. Plikter och skyldigheter existerar endast inom en faktisk samhällsorganisation. Icke desto mindre uppfattar rättspositivismen lagen som i någon mening moraliskt bindande.

Rättspositivismen utgör en förskjutning från *ius till lex* och steget till den genomförda Hägerströmianismens, som kritikerna brukade uttrycka saken, "identifikation av rätt och makt" kunde synas kort. Här rör man hjärtpunkten i det centrala statsvetenskapliga problemet alltsedan Hobbes: *political obligation*, dvs legitimitetsproblematiken.⁹

Profeten Hägerström fick framstående apostlar inom juristkåren, främst Lundstedt och Olivecrona.¹⁰ Det är härigenom Hägerström internationellt får viss spridning. *Scandinavian legal realism* är ett vida känt begrepp, och intresset synes vara i stigande för denna Upsala-filosofins betydelsefullaste yttring.¹¹

Professorerna Olivecrona och Lundstedt förkroppsligar vidare var och en på sitt sätt en av de klassiska kritikpunkterna mot Hägerström: kunde inte en sådan aetisk hållning som värdenihilismen syntes utgöra (i varje fall vetenskapligt: existentiella värdevalsdilemman uttalar den sig ej om) lämna fältet fritt för allehanda obskyra fanatiska ideologier och frälsningsläror. Olivecrona brukar anklagas för pronazism – säkert är att han ovanligt länge vidhöll en tyskvänlig hållning under Andra världskriget – och Vilhelm Lundstedt var socialdemokratisk riksdagsman i Första kammaren och förfäktade energiskt att Hägerströmianismen skulle leda till ökad tolerans, en uppfattning som han med para-

doxal fanatism, dock, sökte torgföra i Nationernas Förbund på den internationella rättens marknadstorg. Hägerström själv har också anfört toleransargumentet – den värdenihilistiska doktrinen lämnar heller inte stöd för *någon* ideologi eller magi, varför det måste vara förfelat säga att den lämnar svängrum för någon speciell ideologi – ett uttalande som för att komma från Hägerström må betecknas som överraskande normativt funktionellt.

Det torde vara påkostande att konsekvent vidhålla en så utmanande lära som Upsalaskolans. Dess rättsteorier är lätta att uppleva som samhällsfarliga och kan lätt omtolkas i Nietzscheansk riktning: "moralen är bara gärdsgårdar för tamboskapen" är en formulering som förhärskade nolltaxerare kunde tänkas skriva under på. Det är bara det att denna synpunkt knappast har någon bärighet för frågan om värdenihilismens *giltighet*. Argumentet är funktionellt.¹²

Hägerströmianismen har som sagts utsatts för kritik, bl a av Th. Geiger, som i polemik om rättspreventivens effekter – måhända inte utan viss framgång – har fått Upsalaskolans företrädare att framstå som en smula dilettantiska i sina sociologiska och psykologiska resonemang, vilka ju understödjer deras värdefilosofi, vilken dock i sig väl knappast är beroende av sådana resonemang. Detta kan i varje fall sägas om den värdenihilistiska synen på värdeutsagors sanningsinnehåll – att de är varken sanna eller falska – medan den *emotiva* varianten rimligen knyts till vissa hypoteser om vad värderingarna faktiskt är och då eventuellt skulle hota att närma sig vanskliga värdeontologiska spörsmål, av det slag som den egna läran gjort vetenskapligt överflödiga (därmed ej ointressanta för den praktiska filosofin, märk väl).

Hos Lundstedt finns för övrigt en intressant ambivalens där värderingarna hotar att åter "ta sig in bakvägen", så till vida att han framhäver "samhällsnyttan" som ledstjärna på ett vis som ger honom en plats i förhistorien till dagens sk Lidbommeri och rättssäkerhetsupplösning (generalklausuler, retroaktiv lagstiftning och annat oknytt). Genom betoningen av det allmännas bästa framstår Lundstedt som en central tänkare för att förstå den moderna svenska socialdemokratins dels mot bakgrund av modern rättssäkerhetsdebatt men dels också, vill jag försöksvis hävda, som förelöpare till "det starka samhällets ideologi" överhuvudtaget. Mot bakgrund av Hägerströmianismens grundcredo framstår detta som paradoxalt om dock ej direkt motsäggelsefullt.¹³

Den intressantaste, mest uppmärksammade, kritiken mot den ursprungliga "doktrinära" Hägerströmianismen framförs av en av dess egna disciplar, Ingemar Hedeni-

us, i den berömda och på sin tid förargelseväckande skriften *Om rätt och moral*.¹⁴ Det rör sig om en modifiering vars framläggande idéhistoriskt kan uppfattas som en uppföljning av tidigare internbrytningar inom Upsalaskolan vilka jag här inte har möjlighet att närmare fördjupa mig i. De strider det gäller, Bohmanska saken, spänningen mellan Phalénare och Hägerströmare, bl a avspeglade sig i dispyten om tolkningen av *Das Prinzip der Wissenschaft*, och framförallt den berömda Karitzska föreläsningsskubningen, med den berömda pennkniven valsende genom rikspresen, är allt sådant som Nordin mycket förtjänstfullt levandegör för dagens unga.¹⁵

Även Hedenii kritik – eller snarare modifiering – synes ha drag av "bakdörrsnormativism", så till vida att innebörden därav ofta sammanfattas som att utsagor om gällande rätt åtminstone stundom kan anses meningsfulla.

Personligen känner jag mig vill inför den kritik Hedenius framför, mot framförallt Lundstedt. Man upplever lätt hans kritik som bornerad och sofistisk. Nu är Hedenius ej alldeles lätt att följa när han börjar utveckla sin modifiering av värdenihilismen. Däremot är han glasklar och pedagogisk så länge han redogör, handboksmässigt, för dess innebörd. Mitt intryck är att kritiken av det sk (förmenta) Hägerström-Lundstedtska misstaget bygger på rätt elementära semantiska distinktioner, som varken Hägerström, Lundstedt eller Olivecrona egentligen har så stor anledning vända sig emot och som knappast rubbar deras grundtankar. Att ord som "rätt" och "skuld" – till skillnad från "de realiteter som begreppet avser täcka", som den klassiska formeln för att undgå tvetydighet här lyder – har en vardagsmening som även kan spegla underliggande empiriska förhållanden, t ex folks benägenhet att underordna sig en normativ ordning och även omfatta den med gillande, ge den legitimitet, och en mer teoretisk mening, vilken då är kognitivt innehållslös enligt den ortodoxa Hägerströmianismen, är väl egentligen inget märkvärdigt. Att ord som i vetenskapen fått begreppslikt innehåll kan ha en annan vardagsmening är ju rent av trivialt; det samma kan gälla en rad termer: "idealism", "diskriminera" och varför inte "nihilism".¹⁶

Nu blev Lundstedt och Olivecrona ingalunda svaret skyldiga. Den färgstarke Lundstedt går energiskt till rätta med "Hr Hedenius' puerila vantolkningar av Hägerströms ståndpunkt i ämnet", i en rad berömda föreläsningar, och Olivecrona författar sin "Vidräkning med Docenten I. Hedenius".¹⁷ Det är tänkbart att ett mindre förargligt tonfall från Hedenii sida kunde ha fått herrarna att, t ex, enas om en ändamålsenlig distinktion mellan värdesatsteori och värdeontologi – den senare har dock Hedenius och hans meddebattörer gemensam så vitt jag förstår, trots allt och trots vissa

glidningar hos Hedenius. Debatten hade väl i så fall kunnat bidra till klarhet i stället för att fördunkla och Lundstedt och Olivecrona måhända förmåtts tillägna sig en mindre otymplig terminologi.

Vad Hedenius vill säga med sin distinktion mellan "äkta" och "oäkta" rättssatser är ju att värdesatser kan ha en *underliggande* teoretisk mening och det är väl egentligen vad också Lundstedt och Olivecrona säger, när de studerar rättsordningen, enkannerligen begrepp som "skuld" och "rätt", och dess underliggande fakta-realiteter. Meningsutbytet blir därför närmast Kafkaeskt.

Även Marc-Wogau tycks ha svårt att riktigt se poängen med Hedenius kritik, åtminstone när denne söker leda i bevis att den av honom föreslagna modifikationen av värdenihilismen är nödvändig. "Antagandet att satsen 'det finns ett system av regler som tillämpas i ett samhälle och som betecknas som "rättsordning"' är en meningsfull sats är mycket väl förenligt med tesen att uttrycket 'rättsordning' är meningslöst."¹⁸ Och vidare: "I varje fall förblir det obevisat att antagandet att satsen 'detta är rätt' ibland har mening förutsätter – såsom Hedenius antar – att ordet 'rätt' som förekommer i satsen måste ha mening."¹⁹ Hedenius drar enligt Marc-Wogau för stora växlar på att Hägerström och Lundstedt ibland använder uttryck som "gällande rätt" i enlighet med det vanliga språkbruk som de teoretisk och ontiskt i linje med sin antimetafysik desavouerar.²⁰

Det är frestande instämman i Olivecronas ord: "Vad han (Hägerström, min anm, S E) avser är att undersöka de realiteter, på vilka idén om en gällande rätt är en ideologisk överbyggnad, och detta kan naturligtvis en läsare utan svårighet förstå."²¹ Hur väl Hägerström sedan lyckas undersöka "de fakta till vilka idén om en gällande rätt anknytas" vill jag låta vara osagt. Det är trots allt inte som sociolog, psykolog eller statsvetare han gör sin stora insats.²² Den värdefilosofi han bygger på är i grunden sund; i vart fall har den motstått de attacker den hittills utsatts för.

Hägerströms livsverk har mycket stor spännvidd och hans värdefilosofi får sin tillämpning inom såväl teologin och rättsvetenskapen. Varför folk alls lyder och överhuvudtaget underkastar sig en samhällsordning med definierade "plikter", "rättigheter" och "skyldigheter" är ju också det mest centrala statsvetenskapliga problemet sedan den sekulariserade staten tillkom. Den skarpa distinktion mellan fakta och verklighet som Hägerström parallellt med en del utländska storheter hävdar har också direkt påverkan på många samhällsvetare, som nyligen Källström framhållit.²³

Det torde redan ha framgått att jag betraktar Nordins bok som ett påfallande värdefullt och upplysande arbete. Det innebär förvisso icke, dock, att den är invändningsfri. Tvärtom är det flera frågetecken jag vill markera. En synpunkt jag hört är att framställningen är bättre som institutionell lärdomshistoria än som idéhistoria, om man nämligen anser att idéhistoria skall ha ett stort inslag av idéanalys – de studerade doktrinernas *giltighet* berörs ju av Nordin med lätt hand och för den som har ett starkt innehållsligt intresse uti saken kan persongalleriets rikedom leda till övermättnad. Nu är emellertid detta en medveten uppläggning varför sådan kritik kan sägas skjutas på sittande fågel.

Det förefaller mig dock som om Nordin manar fram en mycket tveksam bild av diskursläget när han bedömer Upsalaskolans upplösning och övergång i den internationella analytiska filosofin, där Hägerströmianismen som genom ett trollslag skulle ha plötsligt gått upp i rök.

Delvis är det som Nordin själv säger: "att varje differentierad filosofi måste se ner på den odifferentierade", när han vidare låter ana sin syn på det önskvärda i att restaurera filosofins klassiska uppgift som levnadsvisdom eller existentiell ledstjärna för mänsklig livsföring. Efter den analytiska specialiserade filosofins irreversibla genombrott står människans villkor inte längre i fokus för fackfilosoferna, något som Nordin, i likhet med Fredrik Böök på sin tid, synes beklaga.

Nordin har skrivit en mycket bra bok men jag tror att han råkar ha fel – om jag förstår honom rätt – både i sin syn på Hägerströms betydelse och filosofins ändamålsenliga roll, som akademisk disciplin.

Att Hägerströmianismen skulle ha förlorat sin aktualitet är icke riktigt. Visserligen försvann den snabbt – precis som Nordin skildrar – som sammanhållet paradigm. Den lyckades inte ens hålla sina ställningar i Upsala. Utvecklingen är kanske inte så märklig, speciellt inte i lilla Sverige, som inte räcker till för både skolbildning och pluralism. Hägerströms antimetafysiska värdefilosofi har emellertid slagit igenom och torde nog vara den *standard position* man i dag har att relatera sig till. Hägerströmianismen har uppgått i allmänmedvetandet även om man som samhällsvetare kan välja att referera till Max Weber eller andra parallellinsatser i sekulariserande riktning. Hägerström har ju också, som Nordin även skildrar, fått stor betydelse på många fält, förutom juridikens inte minst teologins, där hans framträdande rimligen har förändrat förhållandet mellan tro och vetande.

Jag kommer i sammanhanget att tänka på en sentens: "Om icke vetekornet dör, så kan det heller inte bära skörd" (fritt efter Bibeln och André Gide). Hägerström påminner inte så lite om Weber däri att de båda är

karismatiska gestalter som med tiden påverkar väldigt många utan att för den skull ge upphov till någon mer varaktig egen skolbildning. "Upsalaskolan" var ju också i inte ringa mån frukten av Phaléns undervisning.²⁴

När en doktrin blivit accepterad och assimilerats av forskningsfronten så upphör ju behovet att hävda den som sammanhållen skolbildning, när den uppgått i det vetenskapliga allmänmedvetandet. Hägerströms värdefilosofiska doktrin – eller dess motsvarigheter – kan i dag knappast förbigås av ens den mest fanatiska naturrättsanhängare, om han vill bli tagen på allvar i forskarsamfundet.

Beträffande filosofins uppgifter så tror jag att det är oöverlagt att överge ett vetenskapsinternt perspektiv, må vara att det för lekmannen förefaller som om fackfilosofin specialiserat sig till den grad att dess tillämpningar förefaller dunkla. Detsamma kan ju sägas om den moderna matematiken utan att den därför ifrågasätts. Kanske vore det här befogat med en renässans för Karitz' tankar om ett medvetet utvecklande av förhållandet mellan filosofin och dess avnämare, här fattade som övriga vetenskapliga discipliner, just för att på så vis optimera dess landvinningar.

Saxhyttan Höstdagjämningen 1984

Sven Eliasson

Noter

¹ Hägerström, Axel: *Botanisten och filosofen* (Sthlm, 1910) ger en glimt av den begreppsrealistiske Hägerström. Föreläsningarna som boken bygger på hölls redan 1908. Martin Fries' senare utgåva torde följa föreläsningversionen. Hägerströms egen Kant-studie bär titeln *Kants Ethik im Verhältnis zu seinen erkenntnistheoretischen Grundgedanken systematisch dargestellt* (Upsala, 1902) och är en fundamentalistisk etik-studie på över åttahundra sidor. För en modern framställning av nykantianismens sekulariserande verkan inom vetenskapsfilosofin, se gärna Willey, Thomas E: *Back To Kant. The Revival of Kantianism in German Social and Historical Thought, 1860–1914* (Detroit: Wayne State University Press, 1978).

² Beträffande Hägerströms allmänna kulturbetydelse, se gärna Staffan Källström: *Värdenihilism och vetenskap. Uppsalafilosofin i forskning och samhällsdebatt under 1920- och 30-talen. (Acta Universitatis Gothoburgensis, nr 6 i Gothenburg Studies in the History of Science and Ideas, 1984).*

Här finns bl a ett avsnitt om Gunnar Myrdals syn

på vetenskap och värderingar som en syntes mellan Hägerström och Weber (och därmed även Rickert). Källström: A a, bl a Förordet och kapitlet om Tingstens kritik av ideologierna, ger åtskilligt material om Hägerströms roll i svenskt intellektuellt liv.

De viktigaste rättsfilosofiska bidragen av Hägerström återfinns i Axel Hägerström: *Inquiries into the Nature of Law and Morals* (Ed by Karl Olivecrona and translated by C D Broad, Upsala, 1953).

⁴ Björk, Ragnar: *Den historiska argumenteringen. Konstruktion, narration och kolligation – förklaringsresonemang hos Nils Ahnlund och Erik Lönnroth (Acta Universitatis Upsaliensis, nr 132 i Studia Historica Upsaliensis, 1983).* Odén, Birgitta: *Lauritz Weibull och forskarsamhället (Bibliotheca Historica Lundensis XXXIX, 1975).*

⁵ Mautner har på femtiotalet assisterat Martin Fries vid utgivningen av Hägerströmantologin *Filosofi och vetenskap* (Örebro, 1957). Någon tryckning av de voluminösa Hägerström-manuskripten på UUB tycks aldrig ha på allvar aktualiserats. Det är väl möjligt att detta är en fortsatt avspiegling av den gamla animositeten mellan Phaléns och Hägerströms lärjungar.

⁶ Axel Hägerström: *Om moraliska föreställningars sanning* (Sthlm, 1911), sid 22. Det berömda citatet om *om* och *icke i moral* återfinns på sista sidan (sid 39).

⁷ Vedung, Evert: "Innehållslig och funktionell idéanalys", i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 1, 1974, citat från sid 57.

⁸ För en ingång till den universella diskursen, se gärna Hudson, W D (Ed): *The Is/Ought Question. A Collection of papers on the central problem in Moral Philosophy* (London and Basingstoke: Macmillan, 1969, i serien *Controversies in Philosophy*, general editor Antony Flew).

⁹ Innan vi fördjupar oss i den juridiska aspekten vill jag för en intressant koppling mellan sekulariserings- och legitimitetsproblematik hänvisa till Blumenberg, Hans: *The Legitimacy of the Modern Age* (Cambridge, Mass: The MIT Press, 1983, ursprungligen på tyska 1966 under titeln *Die Legitimität der Neuzeit*, på Suhrkamp Verlag).

¹⁰ Se gärna Lundstedt, Vilhelm: *Det Hägerström-Lundstedtska misstaget. Sju föreläsningar samt Efterskrift* (Upsala, 1942), där han i Efterskrift, på sid 183 ff, skildrar hur han av Arthur Engberg sammanförs med Hägerström och hur detta möte får helt omvälvande konsekvenser för hans fortsatta verksamhet och leder till total omprövning av allt han tidigare gjort. Det paradigmatiske brottets psykologi åskådliggörs här tydligare än vad jag sett tidigare någon annanstans.

¹¹ Olivecrona, Karl: *Law as Fact* har kommit ut i ett par upplagor (vanligast kanske *second edition*, London: Steven & Sons, 1971) och t o m översatts till japanska. För en svensk motsvarighet se Olivecrona: *Rättsordningen* (andra upplagan, Lund: Liber, 1976).

¹² Till belysning av Hägerströms funktionella toleransargumentering, se Nordin: Från Hägerström till Hedenius, sid 47–8.

¹³ Geiger; Theodor: Debat med Uppsala om moral og ret (Lund: 1946, utgiven i samarbete mellan Glee-rups och Munksgaard) är här upplysande, bl a som empirisk kritik av en del följdhypoteser till värdenihilismen omplanterad som rättsdoktrin, bl a rörande straffets allmänpreventiva effekter. Tematiken påminner således om den i debatten mellan Lundstedt och "Tyrax", Thyren.

Till belysningen av Lundstedts statsidealism, se gärna Nordin: Aa, sid 123, där det bl a heter: "medan Lundstedts välfärdsideologi förlänade hans statspolitik ett drag av välvillig paternalism möter hos Olivecrona en atmosfär av bister realism, som mera påminner om Hobbes eller Machiavelli."

¹⁴ Hedenius, Ingemar: Om rätt och moral (Sthlm, 1941). Arbetet är också betydelsefullt av den anledningen att i de avslutande mer programmatiska avsnitten så utvecklar Hedenius sin "intellektualismens moral", vars grundstruktur för övrigt synes mig ha en del gemensamt med den kända s k Weberska paradoxen: "för att främja ansvarsetik och ändamålsrationalitet måste man hänge sig åt övertygelseetik och värderationalitet". Många i dag verksamma akademiker säger sig ha tagit intryck av Hedenii intellektuella credo.

¹⁵ För en framställning av den i modern svensk filosofihistoria så centrala "pennknivsincidenten", när några yngre brushuvuden med Gunnar Oxenstierna i spetsen besökte den hårt prövade och till Upsala från Lund – inte minst beroende av Hägerströms välvilliga utlåtande – invandrade Anders Karitz' föreläsning, av de yttre omständigheterna att döma inte uteslutande drivna av vetenskapliga motiv, se Nordin: A a, sid 111 ff.

Karitz' eftermäle är för övrigt mycket blandat. Somliga ger uttryck för beundran, så t ex Wahlund och Brunius – även den annars föga finkänslige Ohlmarks skildrar Karitz med artig penna och Segerstedt s:r tog hans parti i själva tillsättningsfrågan. Andra, åter, t ex Jörgen Westerståhl nyligen, har fäst sig vid Karitz' mer excentriska drag, vilka med tiden blev avsevärda, av Hägerströmska mått, frestas man säga. Av det infekterade klimatet i Upsala, med återtagna avhandlingsspikningar m m, drevs Karitz in i en allt mer paranoid folkskygghet. Hans tretton år i Upsala torde inte ha varit speciellt lyckliga. De studenter som önskade få sina avlagda betyg inskrivna skulle på överenskommet klockslag skjuta in betygsboken genom dörrspringan.

Hägerström, som inte heller utmärktes av någon utpräglad sällskaplighet, lär ju för sin del, om man får tro John Landquist (i boken Som jag minns dem, Sthlm: Bonniers, 1950) ha tenerat studenter utan att se dem, sittande i ett annat rum än tentanden. (Fast när en ung förhoppningsfull kandidat svarade att Platon var materialist lär dock Hägerström ha visat

sig i dörröppningen, för att med begrundande min betrakta ynglingen ifråga; han var tvungen se efter hur en sådan människa kunde ta sig ut.) Hägerström lär vidare ha föreläst läsande innantill med ryggen mot åhörarna. Även om nu "Hägers" pedagogiska teknik ej alldeles var i överensstämmelse med vår tids dominerande ideal så var hans föreläsningar välbesökta och uppskattade tillställningar. Hans karismatiska framtoning bidrog härtill.

För att återvända till de post-Hägerströmska konflikterna så spelade tolkningen av *Das Prinzip der Wissenschaft* roll för uppfattningen av förhållandet mellan Hägerström och Phalén, som ju var lärare till bl a Oxenstierna och Hedenius. Inte minst Harry Meurling hade hävdade att Hägerström i själva verket tagit intryck av sin lärjunge Phalén i utvecklandet av kritiken av subjektivismen och metafysiken. Saken är svårbedömd eftersom deras insatser är parallella med tyngdpunkten på skilda fält. Hägerström har själv givit bränsle till denna diskussion genom att i sin *Selbstdarstellung* (ingår i *Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen*, Utgiven av R Schmidt, som Bd VII, 1929) utveckla sin egen insats i *Das Prinzip der Wissenschaft* på ett sätt som hans vedersakare uppfattade som efterhandskonstruktion. Se gärna Lundstedt: A a, sid 139 ff, där han i den innehållsrika sjunde föreläsningen energiskt går till rätta med "mullvadsarbetet" mot Hägerström från herrarna Hedenii och Wedbergs sida. Särskilt Meurling ses som ansvarig för "den lumpna kampanjen", något som sägs ha sin grund i dennes själsliga ohälsa. Se särskilt sid 143 och 149. Se även Hedenius: A a, sid 11 (i andra upplagan från 1965) särskilt.

¹⁶ För en sammanfattning av Hedenii ståndpunkt, se gärna Hedenius: "Om den rättsfilosofiska domstolsrealismen", sid 41–49 i Uppsalaskolan – och efteråt. Rättsfilosofiskt symposium, Uppsala 23–26 maj 1977. Föreläsningar och diskussionsinledningar utgivna av Stig Strömholm (Upsala, 1978, ingår i *Acta Universitatis Upsaliensis*, som *Symposia Universitatis Upsaliensis Annum Quingentesimum Celebrantis*, nr 6). Jag tycker dock inte att sammanfattningen gör saken klarare.

¹⁷ Se Lundstedt: A a och Olivecrona: Vidräkning med Docenten I. Hedenius, ingår som bilaga till Lagens imperativ (Lund: 1942).

¹⁸ *Marc-Wogau*, Konrad: Studier till Axel Hägerströms filosofi (Upsala: Verdandi, 1968), sid 172. Denna skrift är mycket värdefull p g a att den innehåller en katalog över Hägerströms på *Carolina Rediviva* förvarade otryckta manuskriptmassor.

¹⁹ A a, sid 173.

²⁰ Se *Ibid.*, där det heter: "Det framgår av det som sagts att man inte kan beskylla dem (Hägerström och Lundstedt, min anm, S E) för inkonsekvens på den grund att de i sina skrifter helt i enlighet med vanligt språkbruk använder satser i vilka ingår sådana uttryck som 'gällande rätt', 'äganderätt' osv., fastän de

frånkänner dessa uttryck i deras vanliga bruk varje mening.”

- ²¹ Olivecrona: A a, sid 53.
- ²² Överhuvudtaget är Hägerström ingen empiriker och det idealistiska arvet är så stort att han, med Wedbergs ord, hela tiden måste erövra den empiriska verkligheten på nytt. Se Wedbergs runa över Hägerström i SBL (Svenskt Biografiskt Lexikon).
- ²³ Här är exemplen hos Källström upplysande. Källström ägnar bl a ett kapitel åt Tingstens idékritik. Tingsten hade måhända inte djupborrande penetrerat Hägerström men dennes värdefilosofi framstår likväl som grund för Tingstens verksamhet. Se Källström: A a, sid 140 ff.
- ²⁴ Det finns förstås även skillnader som här inte är platsen att gå närmare in på. Beträffande förhållandet mellan tro och vetande så hade det väl redan tidigare skakats om rejält av Torgny Segerstedts omstridda avhandling om polyteismens uppkomst.

Litteratur

- Bertilsson, Margareta*: "Filosofihistoria". En recension av Svante Nordins nyaste bidrag till en svensk filosofihistoria, från Hägerström till Hedenius, i *Bokbox*, nr 81, juni 1984, sid 47–55.
- Densamma: On bureaucratic magic: Scandinavian legal realism in the context of Weber's theory of legal-bureaucratic rationality, *paper* till konferens *On the relevance of Marx and Weber*, i Duisburg, 30/11–2/12 1981.
- Cassirer, Ernst*: Axel Hägerström, Eine Studie zur schwedischen Philosophie der Gegenwart (Göteborgs Högskolas årskrift XLV, 1939:1).
- Dahlquist, Thorild*: "Theoretical philosophy, practical philosophy" i *Faculty of Arts at Uppsala University, History, Art and Philosophy* (Uppsala, 1976, ingår i *Acta Universitatis Upsaliensis*, Uppsala University 500 Years, 5).
- Fogelklou, Anders*: Den orättfärdiga rätten (Sthlm: Norstedts, 1978).
- Geiger, Theodor*: Debat med Uppsala om moral og ret (Lund & København: Gleerups & Munksgaard, 1946).
- Hedenius, Ingemar*: Om rätt och moral (Sthlm: Tiden, 1941, andra uppl 1963 och 1965).
- Densamma: "Minnen av Adolf Phalén", i *Filosofisk Tidskrift*, nr 1, årg 1, Febr 1980, sid 24–34.
- Hemberg, Jarl*: Religion och metafysik. Axel Hägerströms och Anders Nygrens religionsteorier och dessas inflytande i svensk religionsdebatt (Sthlm, 1966, ingår i *Acta Universitatis Upsaliensis*, nr 4 i *Studia Doctrinae Christianae Upsaliensis*).
- Hudson, W D* (Ed): The Is/Ought Question. A Collection of papers on the central problem in Moral Philosophy (London & Basingstoke: Macmillan, 1969).
- Hägerström, Axel*: Till Analysen af det empiriska själfmedvetandet. En psykologisk och filosofisk undersökning (Upsala, 1910, arbetet trycktes 1910 men utgavs först efter Andra världskriget).
- Densamma: Botanisten och filosofen (Sthlm, 1910).
- Filosofi och vetenskap (Sthlm: Ehrlins, 1957, utgiven av Martin Fries).
- Till frågan om den objektiva rättens begrepp (Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskaps-Samfundet i Uppsala 19:2, 1917).
- Kants Ethik im Verhältnis zu seinen erkenntnistheoretischen Grundgedanken, systematisch dargestellt (Upsala & Leipzig: Almqvist & Wiksell & Otto Harrassowitz, 1902).
- "Naturrett i straffvetenskapen?", i *Svensk Jurist-tidning*, 1920, Häfte 6.
- "Nehrman-Ehrenstråles uppfattning av grunden för ett löftes bindande kraft, belyst genom å ena sidan romersk, å andra sidan naturrettlig rättsåskådning", i *Minnesskrift ägnad 1734 års lag* (Sthlm, 1934).
- Om moraliska föreställningars sanning (Sthlm: Bonniers, 1911).
- Das Prinzip der Wissenschaft (Upsala, 1908).
- Rätten och staten. Tre föreläsningar om rätts- och statsfilosofi utgivna av Martin Fries (Sthlm: Natur och kultur, 1963).
- Selbstdarstellung (i serien Die Philosophie der Gegenwart in Selbstdarstellungen, Leipzig: Verlag von Felix Meiner, 1929).
- Inquiries into the Nature of Law and Morals (Upsala, 1953, som bokhandelsupplaga; även utgiven i Skrifter utgivna av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Uppsala, vol 40). Översättning av C D Broad.
- "Är gällande rätt uttryck av vilja?", i *Festskrift tillägnad Vitalis Norström* (Göteborg, 1916).
- Källström, Staffan*: Värdenihilism och vetenskap. Uppsalafilosofin i forskning och samhällsdebatt under 1920- och 30-talen (*Acta Universitatis Gothoburgensis*, nr 6 i *Gothenburg Studies in the History of Science and Ideas*, 1984).
- Lang, Dieter*: Wertung und Erkenntnis. Untersuchungen zu Axel Hägerströms Moraltheorie (Amsterdam: Rodopi, 1981).
- Lundstedt, Vilhelm*: "Har rättsvetenskapen behov av rättsideologi?" i *Festskrift tillägnad Thore Engströmer*, Uppsala universitets Årsskrift 1943:3.
- Densamma: Den historiska rättspositivismen. Med särskild hänsyn till Bergbohms lära (Upsala: A B Lundequistska Bokhandeln, 1929).
- Det Hägerström-Lundstedtska misstaget. Sju föreläsningar samt Efterskrift (Sthlm: Gebers, 1942).
- Legal Thinking Revisited (Sthlm: Almqvist & Wiksell, 1956).
- "Samhället och rättsordningen. En revolt mot rättsskolastiken", i *Tiden*, nr 3, 1922.
- "Vidskepelse eller vett i juridiken?" En replikväxling mellan Vilhelm Lundstedt och Elof Åkesson, i *Vår Lösen*, 1927.
- Marc-Wogau, Konrad*: Studier till Axel Hägerströms

- filosofi (Uppsala: Verdandi, 1968, i serien Verdandi-Orientering nr 6, utgiven av bokförlaget Prisma).
- Morin, Harald: "Till frågan om värdet och varat", i *Logic and Value. Essays dedicated to Thorild Dahlquist on his fiftieth birthday* (Filosofiska studier utgivna av Filosofiska Föreningen och Filosofiska Institutionen vid Uppsala Universitet, nr 9, 1970), sid 135–46.
- Moritz, Manfred: *Inledning i värdeteori* (Lund: Studentlitteratur, 1967).
- Myrdal, Gunnar: *Value in Social Theory. A Selection of Essays on Methodology* (London: Routledge & Kegan Paul, 1958).
- Nilsson, Ingemar: "Hägerströmianismen", i 17 uppsatser i svensk idé- och lärdoms historia, sid 337–349 (Uppsala: Carmina, 1980).
- Nordin, Svante: *Den Boströmska skolan och den svenska idealismens fall* (Lund: Doxa, 1981).
- Nygren, Gotthard: *Religion och sanning. Studier i Axel Hägerströms religionsfilosofi med särskild hänsyn till hans kritik av dogmatiken* (Åbo: Åbo Akademi, 1968, i *Acta Academia Aboensis Ser A, Humaniora*, Vol 30, nr 2).
- Olivecrona, Karl: *Lagens imperativ. Bilaga: Vidräkning med Docenten I. Hedenius* (Lund: 1942).
- Densamme: *Law as Fact* (London: Steven & sons, 1971, andra uppl, första uppl publ 1939).
- *Rättsordningen* (Lund: Liber, 1976, andra uppl, första uppl publ 1966).
- Oxenstierna, Gunnar: *Vad är Uppsala-filosofien?* (nr 400 i Studentföreningen Verdandis småskrifter, Sthlm: Bonniers, 1938).
- Strahl, Ivar: *Makt och rätt* (Sthlm: Bonniers, 1957).
- Uppsalaskolan – och efteråt. Rättsfilosofiskt symposium*, Uppsala 23–26 maj 1977 (Uppsala, 1978, *Acta Universitatis Upsaliensis*, nr 6 i *Symposia Universitatis Upsaliensis Annum Quingentesimum Celebrantis*).
- Vedung, Evert: "Innehållslig och funktionell idéanalys", i *Statsvetenskaplig Tidskrift*, nr 1, 1974, sid 1–20.

ANNE-LISE SEIP: *Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740–1820*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1984

Det offentliga samtalet lider av dåligt minne. De uppfattningar och förslag som presenteras som nya i år går i regel att återfinna i ett inte alltför avlägset förflutet. Detta i regel utan att deltagarna i det offentliga samtalet känner till föregångarna.

Inom socialpolitiken är minnet kort. Många av de senare årens åtgärder och idéer har föregångare. Det finns mycket kunskap att hämta från den tidigare ut-

vecklingen. Ett mycket gott hjälpmedel för en orientering på detta område är Anne-Lise Seips nyligen publicerade arbete *Sosialhjelpstaten blir til*. Den är det första av två planerade band om framväxten av den norska socialpolitiken. Den har dock inte bara av intresse för norska läsare. Det finns mycket klara paralleller med utvecklingen i bl a Sverige.

Socialpolitiken under perioden 1740 till 1920 kan enligt Anne-Lise Seip delas upp i tre perioder. Den första är den merkantilistiska regleringsperioden (fram till 1820-talet), den andra är den liberala laissez-faire staten (1820-talet till c. 1870) och den tredje är, med en av Seip vald term, socialhjelpsstaten (1870–1920). Därefter tar välfärdsstatens period vid. Anne-Lise Seip menar att den långsiktiga utvecklingen av socialpolitiken kan hänföras till förändringar i ekonomisk teori och statsuppfattning. Den norska (och den svenska) utvecklingen är en del av den europeiska på detta område.

I den merkantilistiska regleringsekonomi fanns mycket starka inslag av kontroll av befolkningen. I de nordeuropeiska protestantiska länderna fanns en offentlig, i regel lokal (kommunal), fattighjälpsstat. Den var till för de arbetslösa. De som var arbetslösa men ej arbetade skulle inte ha arbete utan straff och sedan sättas i arbete. Utgångspunkten var att det inte fanns någon ofrivillig arbetslöshet. För att hindra uppkomsten av arbetslöshet reglerades anställningsförhållandena och också möjligheterna till att flytta. Tiggeri var förbjudet och bestraffades. Den protestantiska arbets-etiken var påbjuden i lag.

Efterhand blev det emellertid mer och mer tydligt att det måste göras en uppdelning mellan arbetsvilliga och ej arbetsvilliga arbetslösa utan arbete, dvs förekomsten av arbetslöshet accepterades av de makthavande. För de arbetsvilliga och arbetslösa prövades många olika former av politik. Under 1700-talet och början av 1800-talet utnyttjades i olika länder lönesubventioner, "kringgång" mellan olika gårdar, offentliga nödhjälpsarbeten och arbetshus. Det fanns en tendens till uppdelning av arbetsmarknaden i en fri och privat för de starka och en offentlig och reglerad för de svaga.

Flera problem fanns med den fattighjälpspolitik som utformades under merkantilismen. Ett speciellt problem var att skilja mellan "ovärdiga" och värdiga" arbetslösa utan arbete. De ovärdiga skulle i Norge under den hårdaste delen av regleringsperioden, 1740–1780, till tukthus, de värdiga till arbetshus om de ej kunde erhålla arbete på annat sätt. Svårigheterna att skilja mellan de båda grupperna ledde till att också arbetshusen utformades på ett sådant sätt att de verkade avskräckande. Endast de som inte kunde försörja sig på annat sätt skulle söka hjälp hos fattigvården.

Under början av 1800-talet började de liberala ekonomiska idéerna också få fotfäste i Norge. De nya tankarna kom från England. Centralt i dessa var frihet i ekonomiskt avseende. Lagar som reglerade arbetsmarknaden och företagets verksamhet skulle avskaffas. Arbetskraften skulle bli rörlig. Bestämmelserna som reglerade flyttningar skulle tas bort. De offentliga åtgärderna för arbetsföra utan arbete skulle avvecklas. Arbetsmarknaden antogs fungera så att arbetslösheten skulle upphöra om de offentliga åtgärderna upphörde. Då man inte vågade utesluta att arbetslöshet skulle finnas kvar skulle arbetshus finnas, men då främst som avskräckande medel. De skulle vara utformade så att ingen skulle acceptera att hamna där utom i yttersta nöd. För de "värdiga" fattiga – gamla, föräldralösa, barn, vanföra, sjuka – skulle fattighjälpen finnas kvar, men större vikt skulle läggas vid privata hjälpinsatser – välgörenhet. Tiggeri skulle bli tillåtet.

De liberala idéerna nådde Norge med en viss fördröjning. Först i slutet av 1820-talet började arbetet med en ny politik. Tre utredningar tillsatta 1829, 1833 och 1843 verkade innan Norge fick sin första fattiglag 1845. Dessförinnan (1818) hade det dock blivit lagligt att söka arbete utanför sin egen socken, arbetsmarknaden hade vidgats. Fattiglagen av 1845 och än mer den av 1863 (tillkommen efter en utredning tillsatt 1853) innebar en skärpning gentemot de fattiga. Deras rättigheter minskades och den grupp som kunde påräkna fattighjälpsinskränktes. Mycket av det som de olika utredningarna föreslog blev dock aldrig beslutat av stortinget. Så fortfor tiggeri att vara förbjudet även om vissa former av välgörenhet blev tillåtna. Det blev inte, som en utredning föreslog, krav på amten att bygga arbetshus. Lagen gjorde det frivilligt och de flesta amter avstod från att bygga. De norska fattiglagarna lämnade merparten av avgörandena till kommunerna. Det innebar att förändringarna jämfört med den tidigare politiken blev mindre. Liberalismen hade ett inflytande i Norge men mer i debatt och utredningar än i lagstiftning och tillämpning.

Kring 1870 sker en vändning i den norska socialpolitiken. Även denna gång kommer impulserna i hög grad utifrån. Denna gång i större omfattning från den tyska debatten och politiken. Det var också början av en snabb tillväxtperiod för Norge. De ekonomiska möjligheterna ökade. Det politiska inflytandet breddades. De fattigare fick större inflytande.

Under hela perioden fram till 1920 fördes en debatt om principerna för socialpolitiken. De två huvudprinciperna var den generella socialförsäkringen respektive den till olika grupper riktade skattefinansierade stödet.

Under denna period blev den senare politiken den segrande – socialhjälpstaten växte fram.

Det finns flera viktiga utvecklingslinjer under denna period. Anne-Lise Seip pekar ut fem: 1) att olika grupper genom separata stödformer kom bort från fattiglagstiftningen (skolutgifter för fattiga barn, vården av handikappade barn och hälsovården fick t ex egen lagstiftning och ekonomiskt stöd), 2) socialpolitiken fick nya uppgifter (t ex vad gäller utbildning, hälsovård och bostadsbyggande), 3) ett nytt centralt administrationssystem för socialpolitiken byggdes upp, 4) kunskaperna ökade genom utredningar och statistikinsamling, och 5) de privata insatserna ökade.

Tillsammans ledde det till att man fick en ökad differentiering av socialpolitiken. Den blev inriktad på olika delkategorier. Socialpolitiken kom också att omfatta en allt större del av befolkningen. Åtgärderna inom t ex hälsoområdet blev allt mer generella.

Det är lättast att se förändringarna om man följer utvecklingen på ett visst område. Arbetsmarknaden och arbetsmarknadspolitiken är ett sådant. Under perioden 1870–1920 tillkom lagar som på olika sätt reglerade arbetsmarknaden: lagar mot barnarbete, arbetstidslagar, minimilöner för arbete utlagt i hemmen (the sweated trades). Under 1900-talets första årtionde lades också grunden till den nuvarande arbetsmarknadspolitiken: statligt stöd till kommunala arbetsförmedlingar, statligt stöd till arbetslöshetskassor och offentliga arbeten för arbetslösa. Utvecklingen är här delvis parallell, delvis tidigare än den i Sverige.

I separata kapitel behandlas utvecklingen på andra områden av socialpolitiken, vilka efterhand skildes ut från fattigvården: barnavården, hälso- och sjukvården, och bostadspolitiken. Andra politikområden skall behandlas på motsvarande sätt i nästa volym. På varje område får man god översikt över hur stat och kommun efter hand griper in alltmer med regler och med offentlig verksamhet i många olika former.

Det är ett djärvt företag Anne-Lise Seip har givit sig in på. Den socialpolitiska forskningen uppvisar betydande luckor och det är därför ingen lätt sak att göra en översikt. Anne-Lise Seip har trots detta lyckats mycket bra. Hennes bok är en levande framställning av utvecklingen av politiken gentemot de fattiga i Norge. En fördel med en översikt är också att man ser luckorna i forskningen. Några exempel: 1) Anne-Lise Seip avstår genomgående från att använda tabeller med hänvisning till bristande jämförbarhet över tiden. En angelägen forskningsuppgift borde vara att utveckla konsistenta tidserier över fattigvårdspolitiken och de fattigas levnadsvillkor. 2) På olika sätt diskuteras socialpolitikens

bestämningsfaktorer. Orsaksanalyser stannar trots allt på ett relativt översiktligt plan. Här finns stora möjligheter att gå vidare. 3) I Norge som i Sverige har mycket av socialpolitiken legat på kommunerna. Det betyder att det behövs mer av analyser av kommunernas roll i socialpolitiken.

Det finns ingen aktuell svensk motsvarighet på området. Den bästa översikten över den svenska socialpolitiken under denna period är fortfarande Artur Montgomerys "Svensk socialpolitik under 1800-talet", som publicerades 1934, dvs för femtio år sedan. En intressant skillnad mellan Montgomery och Seip är att den starkare betonar den ekonomiska utvecklingens roll för framväxten av socialpolitiken, medan Seip lägger tonvikten på de ekonomiska ideologierna.

Eskil Wadensjö

STIG WANDÉN: *Ekonomiskt tänkande – ett filosofiskt perspektiv*. Stockholm: Norstedts 1981.

Den ekonomiska debatten präglas av en stor oenighet, både vad gäller målen och vad gäller de tillämpliga medlen. För en lekman, och förvisso även för andra, kan debatten ofta verka förvirrande och det är ibland svårt att se bakgrunden till de många ekonomiskt-politiska förslag som framförs i debatten.

Stig Wandéns (SW) bok *Ekonomiskt tänkande – ett filosofiskt perspektiv* vänder sig, enligt författaren, framför allt till lekmannen och syftar till att bringa klarhet kring de tänkesätt som ligger bakom de dominerande ekonomiska skolorna, med vilka avses marxismen, neoklassicismen samt den postkeynesianska teorin. SW tar även ställning till vilka av dessa metoder som är bäst.

Med utgångspunkt i kunskapsteorin redogör SW för den filosofiska debatten om kunskapens uppkomst, metoder och giltighet. Framställningen koncentreras till empirismen, rationalismen och idealismen och de olika filosofiska traditionerna relateras till olika ekonomer eller ekonomiska skolor. Empirismen betonar kunskap från erfarenhet, medan rationalismen har sin grund i att det är tänkandet som är den viktigaste kunskapskällan. Även om en slutsats av den filosofiska debatten är att både erfarenhetsdata och tänkande är nödvändiga som kunskapskällor, och därför måste komplettera varandra, finns det en väsentlig skiljelinje i synen på om man skall ta vägen ner – från teori till empiri – eller omvänt.

Av väsentligt intresse för den ekonomiska metoddiskussionen är också diskussionen om skillnaderna mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap. Dessa frågor

har speciellt tagits upp i den idealistiska traditionen. Vissa empirister och rationalister hävdar att samhällsvetenskapen i princip inte skiljer sig från naturvetenskapen, t ex de strukturalistiska rationalisterna, som menar att det endast rör sig om vetenskap om skilda strukturer. Idealisterna å sin sida menar att samhällsvetenskapen är olik naturvetenskapen och att kunskapsprocessen därför bör vara en annan.

Inom samhällsvetenskapen rör man sig oftare med sk mjuka fakta, dvs fakta som kan ses ur flera olika synvinklar och således beror på det perspektiv man har. Förekomsten av mjuka fakta reser också frågan om forskarens roll i kunskapsprocessen. Idealisterna hävdar att man inom samhällsvetenskapen inte kan komma fram till några objektiva sanningar, utan att vår kunskap om samhället är beroende av vårt perspektiv. Dessutom anser idealisterna att forskaren inte är neutral, utan som aktiv samhällsdebattör dessutom kan påverka verkligheten. Viktigt för idealisterna är också den intuitiva förståelsen av hur sociala regler formas och tillämpas i konkreta situationer. Det räcker alltså inte att studera människors yttre beteende.

Ur den filosofiska diskussionen drar SW sedan sina slutsatser angående de filosofiska utgångspunkter som bör ligga till grund för valet av ekonomiskt perspektiv. SW anger tre allmänna riktlinjer:

- (1) Ett ekonomiskt perspektiv ska överensstämma med hårda fakta och förklara så många sådana som möjligt.
- (2) Ett ekonomiskt perspektiv ska vara klart, systematiskt och motsägelsefritt, samt med så få och enkla förutsättningar som möjligt redogöra för alla väsentliga samband.
- (3) Anläggandet av ett ekonomiskt perspektiv ska bidra till ett godtagbart ekonomiskt skeende.

De två första riktlinjerna kan väl godtas av de flesta ekonomer, medan den tredje skulle möta invändningar, t ex från en del monetarister. Eftersom ekonomiska fakta ofta är mjuka och beskrivningen av ekonomiska sammanhang därför beror på det perspektiv man har, kan den ekonomiska teorin uppfattas som en social handling, vars moraliska konsekvenser man måste ta ställning till. På grund av detta anser SW också att det ekonomiska perspektivet bör vara öppet för nyanser och ej vara alltför bundet till ett speciellt tankemönster.

Med dessa filosofiska utgångspunkter för det ekonomiska perspektivet beskriver SW sedan de tre ekonomiska skolorna marxismen, neoklassicismen och postkeynesianismen. SW koncentrerar sig på de tre olika perspektivens sätt att analysera

- (1) begreppen värde, pris, lön och vinst samt
- (2) stabiliteten i en kapitalistisk marknadsekonomi.

Beskrivningen av de tre ekonomiska perspektiven göres på 70 sidor och man får därför ha förståelse för att författaren ibland tillgriper grova förenklingar och generaliseringar. Som jag ser det har SW i alla fall lyckats ovanligt väl i sin beskrivning även om, som vi snart skall se, vissa anmärkningar kan göras. Framställningen är pedagogisk och det väsentligaste i sammanhanget framgår tydligt.

Både marxismen och neoklassicismen är abstrakta teorier som bygger på två olika logiska metoder, den dialektiska logiken respektive den allmänna systemteorin. Den allmänna jämviktsteorin är funktionell (eller logisk) till skillnad från marxismen och den postkeynesianska teorin, som är kausala och diskuterar ekonomiska samband i bestämda orsakskedjor. Enligt SW är marxismen och neoklassicismen mer utvecklade än postkeynesianismen, men den senare har, enligt SW, ett större empiriskt innehåll och därför mera att säga i konkreta situationer.

SW fastnar således i slutkapitlet för postkeynesianismen som det bästa ekonomiska perspektivet. Det främsta skälet för detta är att postkeynesianismen erbjuder ett mera konkret angreppssätt och är mera nyanserad än de två andra perspektiven som, enligt SW, är mer bundna till bestämda begreppsscheman. Postkeynesianismen har också en större förståelse för de sociala reglernas betydelse genom sin betoning av intressekonflikterna i samhället, inte bara mellan arbetare och kapitalägare, utan även mellan olika grupper inom arbetarklassen.

Grunden för SWs ställningstagande står alltså att finna i hans filosofiska ståndpunkt. SW lägger således relativt stor vikt vid de idealistiska argumenten om forskarens roll i samhällsvetenskapen och vid de sociala reglernas betydelse i samhället. Han betonar vägen upp, från empiri till teori, vilket ger ett större spelrum för nyanser och mindre låsning vid bestämda tankemönster. Även om postkeynesianismen är mindre utvecklad än marxismen och neoklassicismen är den enligt SW alltså att föredra.

Eftersom teori utan empiri kan sägas vara tom och empiri utan teori blind, så blir valet av ekonomiskt perspektiv en fråga om betoningen av vägen ner och vägen upp. Personligen fäster jag större vikt vid de rationalistiska argumenten och behoven av teoriimpregnerad empiri och jag delar därför inte SWs slutsats i valet av ekonomiskt perspektiv. Dessutom anser jag att SW i många fall överdriver skillnaderna mellan de tre ekonomiska metoderna. Det är t ex inte givet att Cambridge-modellerna för tillväxt och fördelning mera är uttryck för vägen upp än den keynesianska inkomst/utgifts modellen (som SW kallar keynesiansk neoklassicism). Jag delar inte heller SWs uppfattning om skillnaderna mellan

de tre skolornas användning av matematiska metoder respektive deras användning av jämviktsanalys. I samtliga tre perspektiv används avancerade matematiska metoder och jämviktsanalys.* Båda är en konsekvens av teoriernas behov av logik och konsistens. En annan sak är att jämviktsbegreppen är olika.

Jag är ej heller böjd att godta SWs påstående om postkeynesianismens större empiriska innehåll. I den viktiga frågan om prisernas bestämning är det t ex mycket svårt att empiriskt skilja på en postkeynesiansk och en neoklassisk priskvation, varför frågan får avgöras på det teoretiska planet.

Det är ej heller möjligt att godta SWs beskrivning att neoklassikerna, till skillnad från marxisterna, ej är intresserade av begreppet värde, utan i stället analyserar prisernas bestämning. Värdebegreppet har ju alltid varit centralt i ekonomisk teori, men neoklassikerna förkastar den marxistiska arbetsvärdeläran och erbjuder som alternativ, genom den marginalistiska nyttoteorin, en förklaring av bytesvärdet (Tauschwert) genom bruksvärdet (Gebrauchswert).

Jag känner stor sympati för SWs idealistiskt inspirerade syn på den ekonomiske forskarens roll. Ofta dras politiska slutsatser av den ekonomiska teorin som saknar vetenskaplig grund. Man får väl emellertid här i stor utsträckning lita till den enskilde forskarens kunskaper och omdöme. Ofta används den neoklassiska teorin som ett stöd för marknadsekonomin, där statliga ingripanden förkastas. I den svenska debatten om löntagarfonder används den neoklassiska teorin som stöd för ett samhälle med bibehållen ägarstruktur i företagen.

Jaques Dreze har emellertid i en allmän jämviktsmodell visat att i en modell med löntagarstyrda företag – med målsättningen att maximera inkomsten per anställd – det finns samma effektivitetsegenskaper, som i den gängse modellen. Exemplet visar att den ekonomiske samhällsdebattören inte alltid är trogen sin egen teori och att en neoklassisk ekonom inte nödvändigtvis behöver vara konservativ, vilket man kan tro av SWs framställning. Kanske hade SWs framställning vunnit på om han hade gjort klarare distinktioner mellan vad ekonomerna ibland säger i debatten och vad deras teorier har för innehåll.

Trots dessa kritiska anmärkningar vill jag betona att det är en lyckad produkt som Stig Wandén framställt, inte bara därför att framställningen är pedagogisk och redig, utan också för att Wandén tar ställning till de tre alternativa synsätten och därmed utmanar sina läsare. Bokens styrka ligger i att Wandén på ett klagörande sätt lyckats utreda och diskutera den filosofiska grunden för tre viktiga ekonomiska skolor. Jag tror att boken inte bara är av intresse för den som är allmänt samhällsintresse-

rad, utan med stor behållning också kan läsas av ekonomer av facket. Boken borde också kunna fylla en plats i den grundläggande undervisningen i nationalekonomi.

Bengt Assarsson

- * Visserligen är den matematiska metoden vanligare inom den neoklassiska teorin, men den blir allt vanligare inom marxismen och utgör därför ingen avgörande metodologisk skillnad.

Litteraturnotiser

Danskt jubileum

Institut for statskundskab vid universitetet i Århus tillkom 1959 och har följaktligen i år kunnat fira sitt 25-årsjubileum. Jubileet har markerats på olika sätt. Institutet har gett ut en skriftserie, där bl a följande publikationer ingår:

Erik Damgaard m fl, Dansk demokrati under forandring

Jacob A Buksti, Organisationernes folk

Gorm Rye Olsen—Morten Ougaard—Niels Chr Sidenius, Stat, statskundskab, statsteori

Karen Siune, Politik og medier

Lise Togeby, Politik — også en kvindesag

Jørgen Elklit—Ole Tonsgaard, red, Valg og vælgeradfærd.

Vidare har tidskriften *Politica*, som är knuten till Institutet, gett ut två specialnummer, ett om Västeuropas säkerhet och ett om stat och statskundskap. Bland bidragen i det sistnämnda häftet kan nämnas Den forvoksende offentlige sektor av Karl-Henrik Bentzon, Den satans statskundskab? av Poul Bjergved och Omkring studiet af nogle centrale politiske institutioner i Danmark av Kjell A Eliassen och Mogens N Pedersen.

Norskt jubileum

Tidsskrift for samfunnsforskning började ges ut 1960 och publicerar i år följaktligen sin tjugofemte årgång. I anmälan i tidskriftens första häfte hette det:

TIDSSKRIFT FOR SAMFUNNSFORSKNING vil prøve å gi et norsk publikum vitenskapelig orientering om samfunnsforhold og mellommenneskelige spørsmål. Slik orientering gis allerede av mange vel etablerte publikasjoner. Vår spesielle oppgave er å legge fram stoff fra aktuell forskning innenfor de nyere samfunnsfagene: sosiologi, sosialpsykologi, statsvitenskap og sosialantropologi.

Otvivelaktigt har tidskriften levt upp till denna målsättning.

För att celebrera jubileet har tidskriften sänt ut ett av Dag Gjestland, Willy Martinussen och Mariken Vaa redigerat urval ur årgångarna 1960–83. Bland de tolv bidragen kan nämnas Lojalitet, nøytralitet og faglig uavhengighet i sentraladministrasjonen av Knut Dahl Jacobsen, Løsning av konflikter i par og trekant av Vilhelm Aubert och Omsorgsansvar og samfunn av Anne-Lise Seip.

Referens

DAG GJESTLAND—WILLY MARTINUSSEN—MARIKEN VAA, red, *Tid for samfunnsforskning. Artikler fra Tidsskrift for samfunnsforskning gjennom 25 år*, Oslo: Universitetsforlaget 1984

Finländsk skriftserie

Det finländska statsvetarförbundet har startat en engelskspråkig skriftserie, där hittills två nummer föreligger. Ilkka Heiskanen och Sakari Hänninen har redigerat en volym med uppsatser om politikens grundvalar och de grundläggande metodfrågorna inom statsvetenskapen. Heiskanen skriver själv om Politics Proper vs the Politics of Knowledge, Kari Palonen om Politics as a Dramatic Action Situation och Erkki Berndtson om Political Science and Democracy osv. Totalt rymmer volymen utöver inledningen fem bidrag.

Dag Anckar och Erkki Berndtson har varit redaktörer för den andra volymen. Anckar har där två bidrag, dels A Definition of Democracy, dels Responsiveness and Information: On Preference Inventories. Berndtson skriver om Contemporary Crisis of Democracy, Krister Ståhlberg—Voitto Helander om Influence and Participation och Kari Palonen om On the Intelligibility of Oligarchy and Dictatorship osv. Utöver inledningen rymmer skriften sju bidrag.

Nästa volym i serien beräknas föreligga i februari 1985. Den skall handla om Politics in the Era of Corporatism and Planning; redaktör är Heikki Paloheimo.

Referenser

ILKKA HEISKANEN-SAKARI HÄNNINEN, eds, *Exploring the Basis of Politics*, Helsingfors: The Finnish Political Association 1983

DAG ANCKAR-ERKKI BERNDTSON, eds, *Essays on Democratic Theory*, Helsingfors: The Finnish Political Science Association 1984

T V

Nygammal nordisk tidskrift

"Tidskriften är död, leve tidskriften!" Denna travesti på det kända talesättet är på sin plats i fråga om den av Nordiska kommittén för öststatsforskning utgivna *Bidrag till öststatsforskningen*, vilken gått i graven i och med nummer 1983:4 och ersatts av *Nordic Journal of*

Soviet and East European Studies. Liksom sin föregångare är *Nordic Journal* en kvartalstidskrift. Första numret, 1984:1, hade som tema utbildningspolitik i Sovjetunionen och Östeuropa. Nummer 1984:2 är under utgivning och kommer att behandla Andropovårens betydelse för Sovjetunionen i utrikespolitiskt och ekonomiskt hänseende.

Anledningen till namnbytet är att man inom Nordiska kommittén för öststatsforskning velat markera att man vänder sig till en bredare internationell publik. Detta accentueras ytterligare av att man tänkt sig att artiklarna i *Nordic Journal* så småningom ska tryckas på något av de tre stora västeuropeiska språken, d v s engelska, tyska eller franska.

Bo Petersson